

Verkenning Omgevingswet

Provincie Noord-Brabant

Rapport

3 juli 2019

Voorwoord

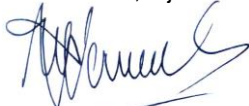
De Omgevingswet is een omvangrijke bestuurlijke, juridische en organisatorische transitie, die in de nieuwe bestuursperiode na de Statenverkiezingen van 20 maart 2019 verder zijn beslag krijgt. De officiële datum van inwerkingtreding van de Omgevingswet is 1 januari 2021, maar de voorbereiding is al enige tijd in volle gang en eerste belangrijke stappen zijn door veel provincies al gezet in de afgelopen bestuursperiode. Inhoudelijk raakt de Omgevingswet alle beleidsterreinen waarop de provincies actief zijn.

De omvang, reikwijdte en voortgang van de transitie die de Omgevingswet met zich meebrengt, zijn voor de Zuidelijke Rekenkamer aanleiding geweest zich in de loop van 2018 verder te verdiepen in dit onderwerp. Zowel in bijeenkomsten met andere rekenkamers als individueel heeft de rekenkamer haar kennis aangevuld en het onderwerp aan de voorraadlijst van eigen onderzoek toegevoegd (Werkprogramma 2019).

Vanuit de wens de opgedane kennis bijeen te brengen en een beeld te krijgen van de stand van zaken in de provincies Noord-Brabant en Limburg, is de Zuidelijke Rekenkamer een verkennend onderzoek gestart. De bevindingen voor Noord-Brabant zijn neergelegd in deze publicatie. Later dit jaar volgt een soortgelijke publicatie voor Limburg. De wens die werd geuit in enkele gevoerde gesprekken en de overtuiging dat het document voor nieuwe en herkozen Statenleden een handig overzicht kan bieden, zijn aanleiding geweest de publicatie naar buiten te brengen.

Naast een basis voor regulier onderzoek door de rekenkamer in de toekomst, hopen wij dat deze publicatie voor Statenleden van Noord-Brabant een handzaam naslagwerk is, dat zij kunnen benutten voor de invulling van hun eigen rol in de komende periode.

Eindhoven, 3 juli 2019

Prof. dr. M.J.M. (Marc) Vermeulen
Voorzitter

Dr. N.A.C. (Ard) Schilder
Directeur-secretaris

Inhoudsopgave

1.	Over deze verkenning.....	4
1.1	Omgevingswet: brede en diepgaande transitie	4
1.2	Afbakening, onderzoeksvragen en aanpak	5
2.	De Omgevingswet en de provincie	6
2.1	Doelen van de Omgevingswet	6
2.2	Instrumenten van de Omgevingswet voor de provincie.....	6
3.	Omgevingswet in Brabant.....	12
3.1	Traject en werkwijze op hoofdlijnen	12
3.2	Provinciaal Milieu- en Waterplan (PMWP)	13
3.3	De Omgevingsvisie	14
3.4	Programma's.....	17
3.5	Omgevingsverordening	18
3.6	En nu verder.....	19
4.	Anders werken.....	20
4.1	Anders werken door de provincie Noord-Brabant	20
4.2	Anders werken bij de Omgevingsvisie.....	21
4.3	Cultuurverandering.....	24
4.4	En nu verder.....	25
5.	Digitalisering	27
5.1	Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO).....	27
5.2	DSO in Noord-Brabant	28
6.	Betrokkenheid Provinciale Staten	30
6.1	Informatievoorziening en betrokkenheid Provinciale Staten.....	30
6.2	Rolinvulling Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten	34
7.	Rolinvulling PS in de nieuwe bestuursperiode	35
7.1	Vaststelling van de Omgevingsverordening	35
7.2	Vaststelling van de programma's	35
7.3	Overige onderwerpen voor controle door PS	36
	Bijlage 1 Geraadpleegde documenten en websites	37

1. Over deze verkenning

1.1 Omgevingswet: brede en diepgaande transitie

De Omgevingswet omvat een grote, ingrijpende landelijke wetgevingsoperatie op het gebied van omgevingsrecht. Een groot deel van de wetten op het gebied van de fysieke leefomgeving worden gemoderniseerd en samengevoegd tot één Omgevingswet. Het motto van de wet is 'ruimte voor ontwikkeling, waarborgen van kwaliteit', waarmee de wet zich richt op het verbeteren van de kwaliteit van de fysieke leefomgeving, uitgaande van de maatschappelijke behoefte.

Provincies en gemeenten zijn momenteel bezig met voorbereidingen op de inwerkingtreding van de Omgevingswet, zo ook de provincie Noord-Brabant. De Omgevingswet is in 2016 door de Eerste Kamer aangenomen, inwerkingtreding is gepland voor 2021. De wet brengt nieuwe instrumenten met zich mee, maar ook nieuwe procedures en manieren van integraal en in co-creatie samenwerken, (burger)participatie, en een groot digitaliseringsproject.

De Omgevingswet is als onderwerp veelomvattend en heeft voor de provincie verstrekkende gevolgen. De wet is op alle zeven kerntaken van provincies, zoals omschreven door het Interprovinciaal Overleg (IPO) en weergegeven in figuur 1, op de een of andere manier van invloed. Soms is dit direct (zoals bij milieu, energie en klimaat; kerntaak 2) maar het kan ook op indirecte wijze (zo is één van de vaak genoemde voordelen van burgerparticipatie dat het bijdraagt aan de kwaliteit van het openbaar bestuur; kerntaak 7).

Figuur 1

Zeven kerntaken van de provincies

Bron: IPO

1.2 Afbakening, onderzoeksvragen en aanpak

De verkenning richt zich op de periode tot februari 2019 en de op dat moment voorziene vervolgstappen in de provincie Noord-Brabant. Hierbij zijn de volgende onderzoeksvragen gehanteerd:

1. Welk traject is uitgezet voor de invoering van de Omgevingswet? Welke stappen binnen dit traject zijn al gezet? Hoe is dit traject binnen de provincie (integraal) georganiseerd/vormgegeven?
2. Hoe en wanneer zijn PS tot nu toe betrokken en bezig geweest bij dit onderwerp?
3. Wat zijn aandachtspunten voor kaderstelling en controle door PS voor de verdere implementatie van de Omgevingswet in de nieuwe bestuursperiode?

Voor beantwoording van deze vragen heeft de rekenkamer gegevens verzameld uit documenten, schriftelijke vragen gesteld en enkele mondelinge interviews gehouden met betrokken personen binnen de provincie. Een overzicht van de geraadpleegde documenten en websites is opgenomen in bijlage 1.

In de hoofdstukken hierna beschrijven we de antwoorden op de onderzoeksvragen. We beginnen in hoofdstuk 2 met een beschrijving van de betekenis van de Omgevingswet voor de provincies in algemene zin. In hoofdstuk 3 beschrijven we het traject dat door de provincie Noord-Brabant is uitgezet ter voorbereiding op de inwerkingtreding van de Omgevingswet en de stappen die in dat kader reeds zijn gezet. In hoofdstuk 4 gaan we dieper in op de werkwijze die is gevolgd door de provincie en in hoofdstuk 5 beschrijven we op hoofdlijnen de digitaliseringsopgave van de Omgevingswet. Deze hoofdstukken sluiten aan op twee andere hoofdonderwerpen – naast de wet zelf – van het transitieproces rond de Omgevingswet, zoals omschreven in het programma “Aan de slag met de Omgevingswet¹: “Anders werken” en “Digitaal stelsel”.

De informatievoorziening aan en betrokkenheid van Provinciale Staten (PS) tot nu toe en de verschillende taken en verantwoordelijkheden van Gedeputeerde (GS) en Provinciale Staten tijdens het proces Omgevingswet komen in hoofdstuk 6 aan de orde. In hoofdstuk 7 sluiten we af met aandachtspunten voor de invulling van de kaderstellende en controlerende rol van PS in de nu voorliggende bestuursperiode.

Voor een toets op de feitelijke juistheid van beschrijvingen, is het conceptrapport van deze verkenning voorgelegd voor ambtelijke commentaar. Dit commentaar is verwerkt in de definitieve publicatie, die op 24 juni 2019 is vastgesteld door het bestuur van de Zuidelijke Rekenkamer.

¹ Het programma ‘Aan de slag met de Omgevingswet’ is een samenwerkingsverband van gemeenten (VNG), provincies (IPO), waterschappen (UWV) en het Rijk. Het programma ondersteunt overheden, maatschappelijke partners, bedrijven, initiatiefnemers en belanghebbenden om te kunnen werken met de wet. Zie www.aandeslagmetdeomgevingswet.nl.

2. De Omgevingswet en de provincie

In dit hoofdstuk geven we een toelichting op de betekenis van de Omgevingswet voor provincies in algemene zin. Naast de hoofdoelen van de wet gaan we in op de instrumenten die de Omgevingswet met zich meebrengt voor de provincie.

2.1 Doelen van de Omgevingswet

Zoals genoemd in hoofdstuk 1, brengt de Omgevingswet een groot deel van de wetten op het gebied van de fysieke leefomgeving bij elkaar en worden deze tegelijkertijd gemoderniseerd. Doel is een samenhangende, integrale benadering van alle onderwerpen die onder het brede begrip 'fysieke leefomgeving' vallen. Daarnaast beoogt de wet om procedures te versnellen, regels overzichtelijker te maken en meer ruimte te bieden voor lokaal maatwerk en lokale initiatieven vanuit de samenleving. Om dit te bewerkstelligen gaat de Omgevingswet uit van vertrouwen; de grondslag van het overheidsdenken wordt 'ja, mits' in plaats van het huidige 'nee, tenzij'. De Omgevingswet bestaat deels uit het samenvoegen van wetten, regelingen en algemene maatregelen van bestuur (AMvB's), maar maakt ook "(...) van de leefomgeving een heel ander speelveld."² Het motto van de wet is 'ruimte voor ontwikkeling, waarborgen van kwaliteit', waarmee de wet zich richt op het verbeteren van de kwaliteit van de fysieke leefomgeving, uitgaande van de maatschappelijke behoefte. Veiligheid en gezondheid, evenals een gebiedsgerichte aanpak staan hierbij hoog in het vaandel. Hierdoor hoopt het kabinet onder andere duurzame projecten te stimuleren en, door meer ruimte te geven aan gemeenten, provincies en waterschappen, het omgevingsbeleid beter af te stemmen op de lokale behoeften en doelstellingen. Het Rijk stelt alleen regels als dat doelmatiger of doeltreffender is.

De Omgevingswet kent vier verbeterdoelen³:

1. Vergroten van inzichtelijkheid, voorspelbaarheid en gebruiksgemak van het omgevingsrecht.
2. Op een samenhangende manier benaderen van de fysieke leefomgeving.
3. Vergroten van bestuurlijke afwegingsruimte op het gebied van fysieke leefomgeving.
4. Snellere en betere besluitvorming over projecten in de fysieke leefomgeving.

Dit vraagt om een andere denkwijze van overheden, burgers en bedrijven; integraal, gebiedsgericht, open, uitnodigend en innovatief. Het doel staat centraal, regels geven hiervoor de kaders. Ook digitalisering speelt een grote rol bij het behalen van de verbeterdoelen.

2.2 Instrumenten van de Omgevingswet voor de provincie

Op ieder overheidsniveau brengt de Omgevingswet een aantal andere, nieuwe instrumenten met zich mee. Ook zijn er veranderingen aangebracht aan bestaande instrumenten. De instrumenten van de Omgevingswet zijn, net als de wet zelf, per definitie integraal. Dit houdt in dat verschillende beleidsterreinen in samenhang worden behandeld. Voor de provincie zijn de instrumenten:

² Uit 'Goede raad voor de Omgevingswet' van de rekenkamer(commissie)s Eindhoven, Tilburg, Breda, 's-Hertogenbosch en Oss, maart 2018

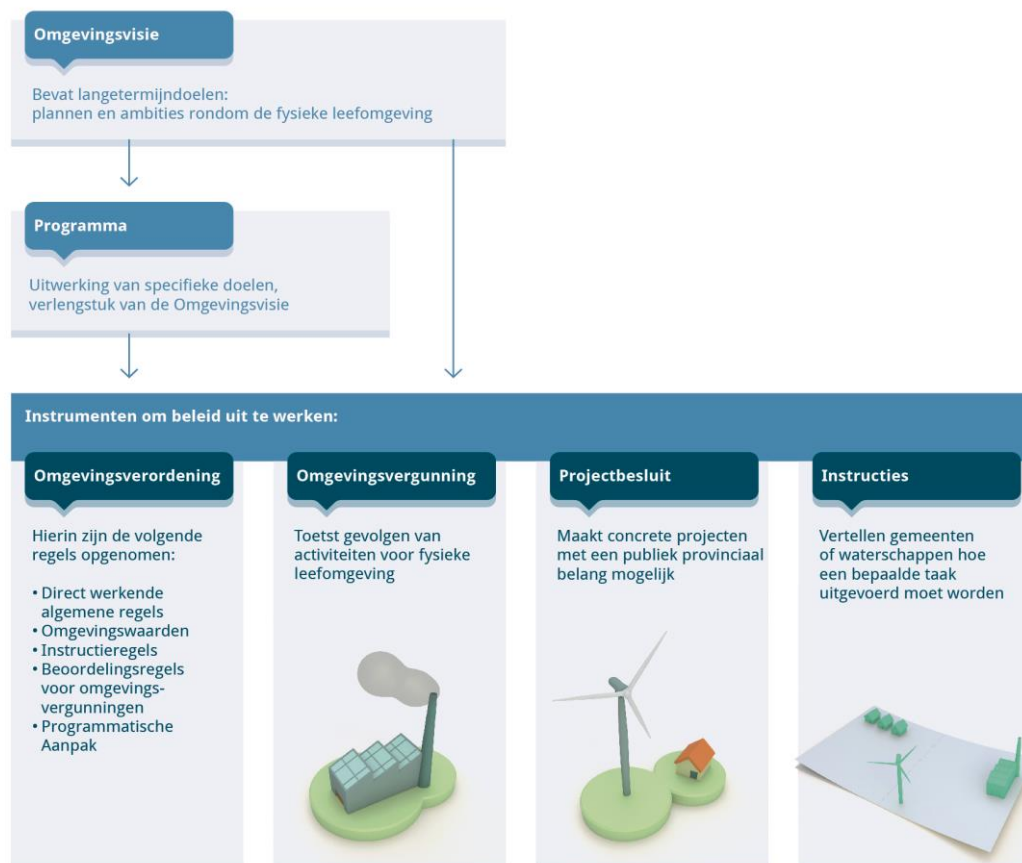
³ Te vinden op aandeslagmetdeomgevingswet.nl/

- Omgevingsvisie
- Programma's
- Omgevingsverordening
- Instructie
- Omgevingsvergunning
- Projectbesluit

Figuur 2 geeft schematisch weer hoe deze instrumenten zich tot elkaar verhouden. Deze instrumenten zijn ontworpen om in samenhang te worden ingezet, gebruik van één instrument zal niet voldoende zijn om de provinciale beleidsdoelen te behalen.

Figuur 2

Instrumenten om provinciale beleidsdoelen te bereiken

Beleed zoals dat in de Omgevingsvisie of in een programma door de provincie is vastgesteld kan op vier manieren doorwerking vinden:

1. Algemene regels opnemen in de Omgevingsverordening.
2. Concrete maatregelen opstellen in een programma.
3. Instructies geven aan gemeenten of waterschappen.
4. Concrete projecten met een projectbesluit mogelijk maken.

De verschillende instrumenten worden hieronder toegelicht.

2.2.1 Omgevingsvisie

In de Omgevingsvisie staan de plannen en ambities rondom de fysieke leefomgeving van de provincie centraal. Het is een visie voor de lange termijn, waarin de provincie op hoofdlijnen haar ambities en beleidsdoelen schetst, hoe ze die wil behalen, hoe beleid doorwerkt en welke middelen worden ingezet.

De provincie moet bij het opstellen van de Omgevingsvisie rekening houden met de verschillende belangen in, en andere plannen voor een gebied. Het is dus van belang dat de provincie samenwerkt met medeoverheden en andere belanghebbenden in dat gebied. Alle 'relevante' onderwerpen moeten aan bod komen, maar wat relevant is, is een politieke keuze. De visie moet daarnaast rekening houden met een aantal milieubeginselen. Tot slot moet de Omgevingsvisie ook ingaan op de sturingsfilosofie van de provincie.

De vorm die een provinciale Omgevingsvisie krijgt is grotendeels vrij. De Omgevingsvisie vormt het beleidsmatig kader voor de instrumenten die kunnen worden ingezet. De visie als zodanig is niet bindend voor medeoverheden. PS beslissen over de reikwijdte, ambities en opgaven van de Omgevingsvisie, evenals de manier waarop deze tot stand komt, en stellen bovendien de Omgevingsvisie vast.

De provincie is ook verplicht een milieueffectrapportage (m.e.r. of MER) op te stellen. De MER waarborgt dat het milieubelang goed verankerd wordt in de planvorming. Het vaststellen van een Omgevingsvisie is een m.e.r.-plichtig besluit.

2.2.2 Programma's

De provincie kan programma's opstellen als zij het langetermijnbeleid zoals dat in de Omgevingsvisie is beschreven wil concretiseren. In het programma wordt dan concreter aangegeven hoe de provincie een bepaald doel, ambitie of een omgevingswaarde (voor meer uitleg, zie paragraaf 2.2.3) wil behalen. Het programma kan sectoraal of gebiedsgericht zijn, en bevat maatregelen om de fysieke leefomgeving te beschermen, beheren, gebruiken en ontwikkelen. Het programma kan door of met andere overheden worden vastgesteld. In sommige gevallen, bijvoorbeeld als het gaat om de implementatie van richtlijnen op nationaal niveau of EU-richtlijnen, is het opstellen van een programma op provinciaal niveau verplicht. Dit geldt onder andere voor de onderwerpen geluid, water en natuurbeheer.

Een speciaal type programma is het programma met een programmatische aanpak (zie ook paragraaf 2.2.3). Anders dan een gewoon programma, is een programma met programmatische aanpak een instrument om gebruikruimte te bepalen en ontwikkelingsruimte te creëren. Zo worden bepaalde activiteiten mogelijk gemaakt in gebieden waar omgevingswaarden of andere ambities voor de fysieke leefomgeving onder druk staan. Ook worden bijvoorbeeld activiteiten die een negatief effect hebben op de omgevingswaarden toch mogelijk gemaakt. Net als in een gewoon programma worden in een programma met programmatische aanpak maatregelen opgenomen voor

bescherming, beheer, gebruik en ontwikkeling van de fysieke leefomgeving. In tegenstelling tot een normaal programma wordt hierbij echter de balans tussen maatregelen en toegestane activiteiten als uitgangspunt gezien. Het programma met programmatische aanpak maakt het echter niet mogelijk van een omgevingswaarde of andere doelstelling voor de fysieke leefomgeving af te wijken.

Het programma is – net als de Omgevingsvisie – zelfbindend en kent geen doorwerking naar burgers en bedrijven. Als een programma een programmatische aanpak kent, werkt het programma door naar de besluitvorming over daarin genoemde activiteiten en projecten. Programma's worden vastgesteld door GS, PS hebben hierbij een controlerende rol en kunnen GS aan de hand van een programma om verantwoording vragen. Bij een programma met programmatische aanpak geldt een monitoringsplicht. Ook programma's kunnen m.e.r.-plichtig zijn. Dit is het geval als het programma een kader vormt voor een m.e.r.-plichtige activiteit.

2.2.3 Omgevingsverordening

In de Omgevingsverordening staan alle provinciale regels voor de fysieke leefomgeving. De Omgevingsverordening wordt vastgesteld door PS, is bindend voor de provincie en andere overheden die daarbinnen vallen (gemeenten en waterschappen), evenals burgers en bedrijven. Wat deze derde partijen betreft: zonder verordening is er geen doorwerking naar derden van de omgevingsvisie en het omgevingsprogramma.

De provincie draagt de bevoegdheid voor toezicht en handhaving van de regels in de Omgevingsverordening. De provincie kent slechts één Omgevingsverordening. Bestaande verordeningen, bijvoorbeeld op gebied van de aanpak van stikstof of wegen, moeten worden vervangen door de Omgevingsverordening. Voor sommige onderwerpen, bijvoorbeeld de kwaliteit van (zwem)water, is het verplicht om regels vast te stellen in een Omgevingsverordening. Voor andere onderwerpen kan juist gekozen worden deze niet in de verordening vast te leggen, om meer lokaal maatwerk en/of initiatief toe te staan. Overigens kan de verordening zelf ook volop mogelijkheden bieden tot lokaal maatwerk en/of initiatief.

In de Omgevingsverordening kan de provincie de volgende soorten regels uitwerken:

- Direct werkende algemene regels. Deze regels gelden voor burgers en bedrijven als het gaat om activiteiten. Zo kan het bijvoorbeeld vereist zijn een Omgevingsvergunning aan te vragen.
- Omgevingswaarden. Omgevingswaarden zijn normen die de kwaliteit of staat van de fysieke leefomgeving vastleggen als beleidsdoel. De Omgevingswaarden moeten meetbaar of berekenbaar zijn, of op een andere manier objectief worden uitgedrukt. Als de provincie ervoor kiest (of ertoe verplicht is, zoals het geval is bij bescherming van niet-primaire waterkeringen en voorkomen van overstromingen) een omgevingswaarde vast te stellen, is zij erdoor gebonden. De provincie moet dan zorgen dat de waarde behaald wordt.
- Instructieregels. Deze regels worden aan decentrale overheden gegeven, en beschrijven hoe zij een bepaalde taak of bevoegdheid moeten uitoefenen. Instructieregels gaan in op inhoud, toelichting of motivering van een instrument. Hiermee kan de provincie gemeenten en waterschappen sturen.
- Beoordelingsregels voor omgevingsvergunningen. Als de provincie via een direct werkende

algemene regel een vergunningsplicht heeft ingesteld, moeten hiervoor ook beoordelingsregels worden opgesteld. Hierin schrijft de provincie voor hoe een vergunningaanvraag moet worden beoordeeld door het bevoegd gezag.

- Programmatische aanpak. Hierbij wordt een algemene regel in de Omgevingsverordening gekoppeld aan een programma.

2.2.4 Instructie

Met een instructie kan de provincie aangeven hoe een andere overheid (waterschap of gemeente) een bepaalde taak moet uitvoeren of een bevoegdheid moet uitoefenen. De instructie komt grotendeels overeen met het instrument aanwijzing zoals dat in de Wet ruimtelijke ordening (Wro) en de Waterwet is vastgelegd. Met de komst van de Omgevingswet kan de provincie in aanvulling daarop een instructie geven over het Projectbesluit van een waterschap. Instructies worden vastgesteld door GS.

2.2.5 Omgevingsvergunning

De Omgevingsvergunning helpt bij het vooraf toetsen van bepaalde activiteiten die een gevolg kunnen hebben voor de fysieke leefomgeving. Ook nu kent de provincie Noord-Brabant het instrument Omgevingsvergunning, deze is ingevoerd met de komst van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo).

Het model van de Wabo blijft uitgangspunt, maar ten opzichte van de Wabo worden meer verschillende vergunningsverplichtingen opgenomen in de Omgevingsvergunning, waardoor deze breder wordt dan nu het geval is. De Wabo kent bovendien het uitgangspunt 'lex silencio positivo', wat ervoor zorgt dat vergunningen automatisch worden verleend als de vergunningstermijn verstreken is. Dit uitgangspunt wordt afgeschaft met de komst van de Omgevingswet.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen Omgevingsvergunningen voor wateractiviteiten en voor niet-wateractiviteiten. Dit onderscheid is van belang bij het bepalen of de provincie het bevoegd gezag is van een bepaalde Omgevingsvergunning.⁴ Op dit moment is de provincie het bevoegd gezag voor provinciale bedrijven die vallen onder de Richtlijn Industriële Emissies⁵ en voor bedrijven die vallen onder het Besluit risico's zware ongevallen (Brzo)⁶. In alle gevallen waar de provincie het bevoegd gezag is, valt dit onder de verantwoordelijkheid van GS. Vergunningverlening wordt in de provincie Noord-Brabant uitgevoerd door drie Omgevingsdiensten.

2.2.6 Projectbesluit

Het Projectbesluit is een instrument om complexe projecten in de fysieke leefomgeving mogelijk te maken. Een Projectbesluit kan alleen worden genomen als het project een publiek (provinciaal) belang dient. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan de aanleg van een provinciale weg. Bij het nemen van een Projectbesluit wordt de provincie geacht een specifieke projectprocedure te volgen,

⁴ Voor een overzicht van gevallen waarin het college van GS van de provincie bevoegd gezag is, zie andeslagmetdeomgevingswet.nl/wetsinstrumenten/instrumenten/omgevingsvergunning/bevoegd-gezag/college-gs-bevoegd/

⁵ Te vinden op eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:334:0017:0119:NL:PDF

⁶ Zie <http://wetten.overheid.nl/BWBR0036791/2015-07-08>

bestaande uit vijf stappen⁷:

1. Kennisgeving voornemen
2. Kennisgeving participatie
3. Verkenning⁸
4. Voorkeursbeslissing⁹
5. Projectbesluit

Projectbesluiten worden genomen door GS. Voor een aantal uitzonderingen geldt een wettelijke verplichting om de projectprocedure toe te passen, of staat juist in de wet dat een Projectbesluit niet kan worden vastgesteld.

⁷ Voor meer informatie over de projectprocedure, zie aandeslagmetdeomgevingswet.nl/wetsinstrumenten/provincie/projectprocedure/

⁸ Volgens de website aandeslagmetdeomgevingswet.nl kan het bevoegd gezag zelf de invulling van de verkenning bepalen, met als voorwaarde dat deze informatie biedt om een projectbesluit te kunnen opstellen of een voorkeursbeslissing te kunnen nemen. In de ambtelijke reactie op de conceptversie van dit rapport is echter aangegeven dat het uitvoeren van de verkenning facultatief is.

⁹ Het nemen van een voorkeursbesluit is niet altijd verplicht, in de meeste gevallen neemt het bevoegd gezag zelf het besluit of de voorkeursbeslissing in de projectprocedure wordt opgenomen

3. Omgevingswet in Brabant

Dit hoofdstuk beschrijft het traject dat door de provincie Noord-Brabant is doorlopen voor de invoering van de Omgevingswet en de stappen die in dat kader tot en met februari 2019 zijn gezet.

3.1 Traject en werkwijze op hoofdlijnen

In het Bestuursakkoord 2015-2019 legt de provincie Noord-Brabant veel nadruk op samenwerking met burgers, maatschappelijke organisaties, overheden, bedrijven en kennisinstellingen. Daarbij wordt het belang benadrukt van het nemen van risico's en durven experimenteren. Veel van de ambities uit dit Bestuursakkoord zijn terug te zien in de manier waarop het onderwerp 'Omgevingswet' door de provincie is opgepakt. De komst van de wet biedt kansen, aldus de provincie, om de eigen manier van werken kritisch te bezien, als het gaat om werkprocessen, integraliteit, bestuurlijke afwegingsruimte, digitalisering en inzichtelijkheid. Kansen om de eigen doelen van de provincie te behalen, en beter aan te sluiten op de voortdurend veranderende realiteit en behoeften van de maatschappij.

De door de rekenkamer geïdentificeerde mijlpalen binnen het traject rondom de invoering van de Omgevingswet in de provincie Noord-Brabant zijn in onderstaande figuur 3 als tijdlijn weergegeven.

In 2012 begon het onderwerp in de provincie Noord-Brabant te leven. Zo gaf een gedeputeerde tijdens de PS-vergadering van 11-05-2012 aan dat de ambtelijke staf van de provincie zich bezighield met de Omgevingswet. Eind 2013 werd in een Statenmededeling (d.d. 03-12-2013) aangegeven dat het nog te vroeg was voor het opstellen van een Omgevingsvisie. Inmiddels zijn er wel veel stappen gezet. Inwerkingtreding van de Omgevingswet werd meerdere malen uitgesteld, oorspronkelijk zou de wet op 1 januari 2018 in werking treden. De provincie Noord-Brabant heeft er expliciet voor gekozen toch al met het onderwerp aan de slag te gaan, en in oktober 2015 hebben GS PS via een Statenmededeling geïnformeerd over een plan van aanpak.

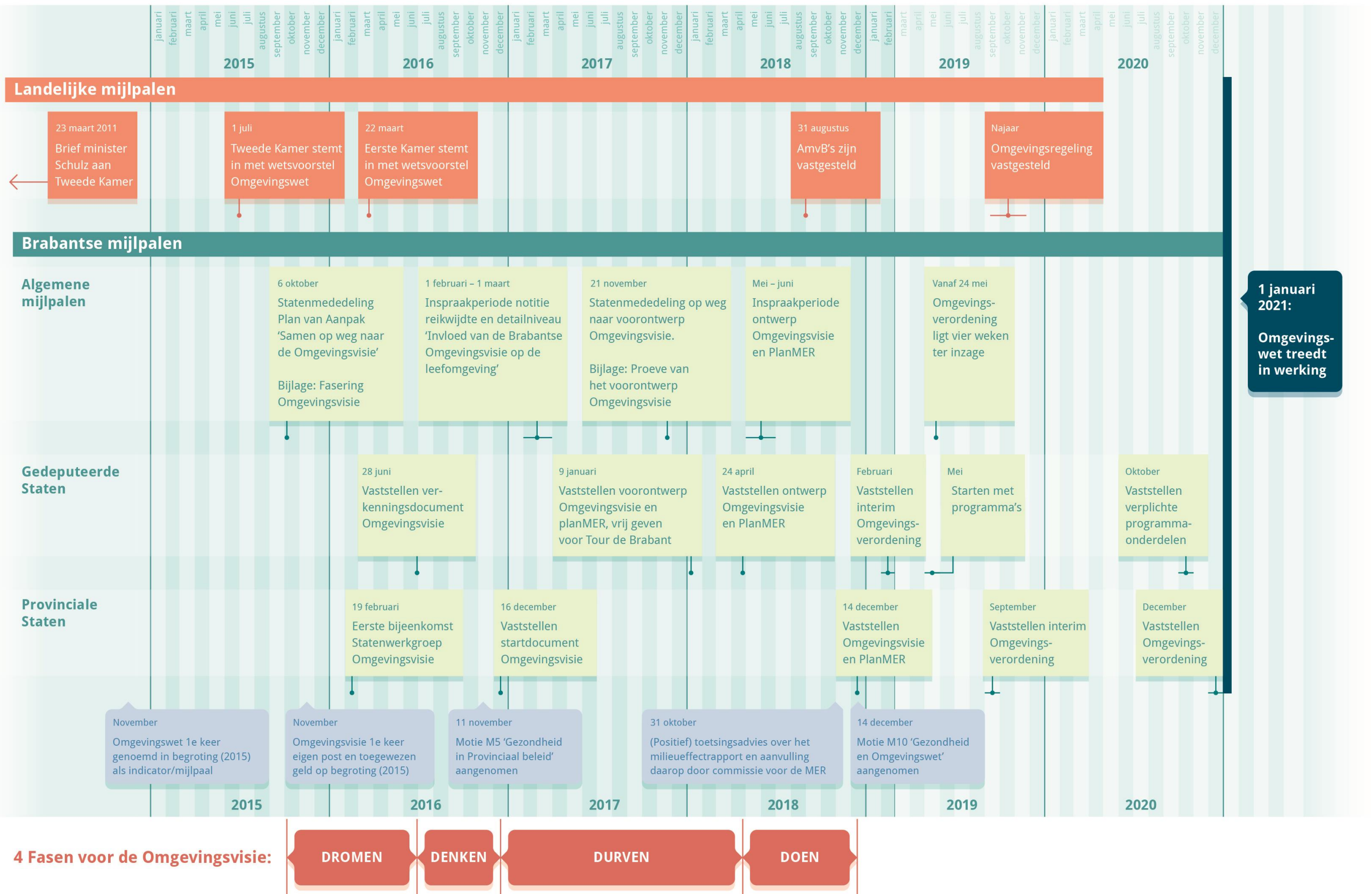
Zoals al gesteld was de provincie echter ook vóór de vaststelling van dit plan van aanpak bezig met de komst van de Omgevingswet. In deze fase voor vaststelling van het plan van aanpak is met name voorbereidend werk gedaan, bijvoorbeeld door juristen die het landelijke proces in de gaten hielden. De provincie deed via het IPO bovendien mee aan de voortdurende lobby op nationaal niveau. Mettertijd is het meer en meer gaan spelen binnen de provincie.

De implementatie van de Omgevingswet is in Brabant ondergebracht in een programma met vier deelprojecten;

1. Het opstellen van de Omgevingsvisie;
2. Het opstellen van de Omgevingsverordening,
3. De interne veranderopgave en
4. Het project digitalisering.

Figuur 3

Mijlpalen Omgevingswet Noord-Brabant

In 2015 is de implementatie voor het eerst ondergebracht bij een eigen post in de Begroting 2016. In de Perspectiefnota 2018 stellen GS een begrotingswijziging voor van € 4,4 miljoen extra in verband met de Omgevingswet en de implementatie daarvan in de periode 2019-2021. Bovendien wordt gevraagd om 9,3 fte voor 2020 en 2021 om de transitie naar het werken onder de nieuwe Omgevingswet te maken. Deze transitie omvat werkprocessen, instrumentarium, leren en ontwikkeling en digitalisering. In grote lijnen kan het proces in Brabant qua ambities omschreven worden als 'gewoon, samen, doen.' De nadruk ligt bij het aan de slag gaan zonder per sé vooraf alles te weten, en leren door te experimenteren, tijdens het traject (*learning by doing*).

3.2 Provinciaal Milieu- en Waterplan (PMWP)

Tot 2016 kende de provincie Noord-Brabant het Provinciaal Milieuplan 2012-2015 (PMP) en het Provinciaal Waterplan 2010-2015 (PWP). Bij de bespreking van de Voorjaarsnota 2012 (d.d. 08-05-2012) werd aangegeven dat de keuze voor een nieuw PWP of een Omgevingsplan gemaakt zou worden aan de hand van de vorm die de Omgevingswet zou krijgen. In een Statenmededeling d.d. 03-12-2013 gaven GS aan dat bij de herziening van het PWP rekening gehouden zou worden "(...)" met de komst van een Omgevingsvisie zodat het PWP daarin moeiteloos kan worden geïntegreerd."

In een Statenmededeling d.d. 24-06-2014 was dit idee verder uitgewerkt; PS werden geïnformeerd over "(...)" het besluit van Gedeputeerde Staten om in het kader van de herziening van het Provinciaal Milieuplan (PMP) en het Provinciaal Waterplan (PWP) één gezamenlijke visie op te stellen (...)." Het nieuwe PMWP zou deze onderwerpen integreren, waarbij rekening werd gehouden met de nog op te stellen Omgevingsvisie; het PMWP moest dienen als bouwsteen voor de visie. Ambtelijk is aangegeven dat het bovendien een goede leerervaring is geweest voor het opstellen van de Omgevingsvisie, waarbij nog veel meer beleidsterreinen samengebracht moesten worden. Het versmelten van de – in dit geval twee – verschillende beleidsvelden in één beleidsdocument, was uitdagend. Integraal werken was voor de provincie niet de standaard. Het PMWP is eind 2015 door PS vastgesteld.

3.3 De Omgevingsvisie

Zoals te zien in figuur 3 is de Brabantse Omgevingsvisie op 14 december 2018 vastgesteld door PS. Daarmee is (tevens) één van de vier deelprojecten rondom de invoering van de Omgevingswet afgesloten. In het Bestuursakkoord 2015-2019 zijn de daarin, en eerder in deze verkenning al genoemde ambities van de provincie gekoppeld aan concrete acties. Een daarvan was het opstellen van de Omgevingsvisie. Het plan was om de Omgevingsvisie vóór inwerkingtreding van de Omgevingswet aan PS voor te leggen ter vaststelling. In het Bestuursakkoord werd hierover gesteld: "De visie geeft een integraal beleidskader voor zoveel mogelijk bij wet genoemde aspecten uit de fysieke leefomgeving. Het vormgeven van de visie gebeurt via een interactief proces, met participatie van zowel belangengroepen als niet-georganiseerde burgers." Dit komt terug in het document Fasering Omgevingsvisie, waarbij de Omgevingsvisie in zes punten wordt omschreven. De visie moest¹⁰:

¹⁰ Het document 'Fasering Omgevingsvisie' was een bijlage bij een Statenmededeling daterend van 06-10-2015. Deze bijlage kan gezien worden als het eerste plan van aanpak voor de invoering van de Omgevingswet en –visie in de provincie Noord-Brabant, zoals ook genoemd in paragraaf 3.1.

1. praktijkgericht worden, waarbij van buiten naar binnen wordt gewerkt, met de Brabantse samenleving als uitgangspunt,
2. inspireren en mobiliserende handelingsperspectieven bieden; andere partijen moeten weten op welke thema's ze met de provincie kunnen samenwerken,
3. focus geven op waar de provincie voor staat en gaat,
4. integraal en verbindend zijn, bijdragen aan de ontschotting van het provinciale denken en handelen,
5. zowel ruimte geven als beschermen, ruimte laten voor maatwerk terwijl kwetsbare waarden worden beschermd en,
6. mensgericht zijn, gebruik makend van de sociale veerkracht en energie in de samenleving.

De provincie geeft in dit document aan te willen handelen vanuit het ideaal van één overheid, met de mens centraal en opgebouwd vanuit de praktijk, waarbij het proces zo open en transparant mogelijk verloopt. Voor meer informatie over het samenwerken met andere partijen bij het ontwerpen van de Omgevingsvisie, zie hoofdstuk 4.

3.3.1 Methodisch innoveren

Om de ambities die de provincie Noord-Brabant en de Omgevingswet voor de Omgevingsvisie hebben gesteld te behalen, heeft de provincie een nieuwe werkwijze opgesteld, het *methodisch innoveren*. Deze methodiek is de eerste keer uiteengezet in het plan van aanpak uit 2015, en komt ook terug in het bijgewerkte plan van aanpak voor de invoering van de Omgevingswet, zoals dat op 4 december 2018 door GS is vastgesteld. De belangrijkste uitgangspunten:

- Beleidsvorming is interactief, processen zijn co-creatief, waarbij zowel bekende als onbekende partners die in de Brabantse samenleving een actieve rol spelen worden betrokken.
- Partners en betrokkenen doen mee aan het hele beleidstraject (van probleemdefinitie tot beleidsevaluatie) en worden systematisch en respectvol betrokken.
- Het proces moet open, helder en transparant zijn. Er zijn heldere spelregels en procesafspraken. Transparant werken: laten zien hoe input wordt verwerkt, en de eigen rol en verantwoordelijkheid van de provincie vanaf het begin helder hebben.
- Experimenteren en kritische zelfreflectie zijn essentieel. Het mag daarbij weleens fout gaan, daarvan wordt geleerd.
- Het traject is iteratief, met een mix van vrijheid om te verkennen en het komen tot actie. Hierdoor ontstaan concrete producten en acties. Abstracte visievorming wordt aan concrete voorbeelden gekoppeld.

3.3.2 Dromen Denken Durven Doen

Het proces om te komen tot de Omgevingsvisie is opgedeeld in vier fasen; dromen, denken, durven en doen (ook weergegeven in figuur 3). Iedere fase is afgesloten met een specifiek document. De weg naar deze documenten toe was vrij, en is met behulp van methodisch innoveren gedurende het proces steeds doorontwikkeld, zo wordt door de provincie opgemerkt.

Allereerst was er de droomfase, die ging van start op 6 oktober 2015 en is afgesloten met een Verkenningdocument dat op 28 juni 2016 is vastgesteld door GS. Deze fase was verkennend, waarbij het gesprek met bestaande en nieuwe partners is opgezocht. Het doel was om bouwstenen te verzamelen en op zoek te gaan naar nieuwe inzichten, wensen en vraagstukken over de fysieke leefomgeving van Brabant. Het Verkenningdocument bevat ambities, uitgangspunten, vragen en keuzemogelijkheden voor de startnotitie die in de volgende fase zou worden opgesteld. Tijdens de droomfase heeft de provincie aan veel sessies en evenementen deelgenomen om inspiratie op te doen, te reflecteren op specifieke thema's en vraagstukken, en te reflecteren op de provincie zelf (haar rol, handelen en meerwaarde). Deze sessies en evenementen zijn door veel verschillende partijen georganiseerd, een deel ervan door de provincie zelf.

Het Verkenningdocument diende als houvast en input voor fase twee, de denkfase. Deze fase liep van 28 juni tot 16 december 2016, toen het Startdocument door PS werd vastgesteld. Dit Startdocument vormde de startnotitie en definieerde het vervolgtraject. In de fase Denken is gepoogd om focus aan te brengen en de essenties te vinden vanuit het Verkenningdocument.

Hierop volgde fase drie, de fase van Durven. Deze fase liep tot 24 april 2018, en was daarmee de langstdurende van de vier fasen. In dit deel van het traject werd er veel geëxperimenteerd in samenspraak met verschillende partners van buiten, evenals professionals van binnen de provincie. Intentie was om te komen tot een ontwerp-Omgevingsvisie die breed gedragen en integraal was. Als tussenstap bij deze fase zijn nog een voorontwerp en een proeve van het voorontwerp opgesteld (zie figuur 3). Aan de hand van deze documenten werd het gesprek aangegaan met de verschillende betrokkenen. Het eindproduct van de durffase was de ontwerp-Omgevingsvisie, die op 24 april 2018 door GS is vastgesteld en vrijgegeven voor inspraak.

De laatste fase was die van Doen. Deze is afgesloten met het vaststellen door PS van de Brabantse Omgevingsvisie op 14 december 2018. Deze fase omvatte de verplichte inspraakprocedure en bood de mogelijkheid de ontwerp-Omgevingsvisie verder aan te scherpen en aan te vullen waar nodig.

3.3.3 PlanMER

Gelijktijdig met de Omgevingsvisie is door PS ook het planMER vastgesteld. In samenwerking met de Commissie m.e.r. werd via experimenteren gezocht naar de beste manier om het instrument MER in te zetten bij het opstellen van de Omgevingsvisie. De provincie Noord-Brabant had een pilotstatus voor het opstellen van een planMER. Uit de integrale Omgevingsvisie wordt het specifieke beleidsveld rondom de borging van milieubelang gelicht. Om te komen tot een planMER heeft de provincie eerst de notitie reikwijdte en detailniveau '*Invloed van de Brabantse Omgevingsvisie op de leefomgeving*' opgesteld. Deze notitie is vastgesteld door GS op 30 januari 2017, en heeft een inspraakprocedure doorlopen in februari 2017.

Gedurende het traject om te komen tot een planMER heeft de provincie in totaal vijf adviezen gevraagd en ontvangen van de Commissie m.e.r., waarvan het definitieve (positieve) advies is uitgebracht op 31-10-2018. Hierbij concludeerde de Commissie m.e.r. dat het planMER voldoende

informatie bevatte voor een zorgvuldig vervolproces en om met de Omgevingsvisie aan de slag te gaan. De Commissie m.e.r. benadrukte dat een goed opgezet monitorings- en evaluatiesysteem essentieel is, maar dat integrale beoordelingskaders voor monitoring nog onvoldoende zijn afgestemd. Aan de hand van deze adviezen is onder andere het kopje 'monitoring' opgenomen in het planMER.

3.3.4 De vastgestelde visie

De Omgevingsvisie bevat ambities voor de lange termijn, waarbij 2050 het einddoel is en 2030 als tussendoel wordt benoemd. Ook wordt in de Omgevingsvisie aangegeven hoe de provincie wil samenwerken met verschillende partijen en welke waarden daarbij centraal staan. De Omgevingsvisie bevat vijf kernwaarden, een basisopgave en vier hoofdogaven. Daarnaast wordt het begrip "diep, rond en breed kijken" geïntroduceerd, wat het vertrekpunt voor de werkwijze van de provincie moet vormen¹¹:

- Diep kijken naar zichtbare effecten én minder zichtbare lagen, zoals wat onder de grond zit en de wisselwerking tussen de lagen. Het is een samenhangend systeem waarin het maken van slimme combinaties de oplossing biedt. De nadruk ligt op het verbinden van alle inhoud.
- Rond kijken omhelst het verbinden van sociale, ecologische en economische belangen (People, Planet, Profit). De vraag is hoe de ontwikkeling zó kan worden vormgegeven dat deze bijdraagt aan de balans tussen People, Planet en Profit in Brabant.
- Breed kijken gaat om betrokkenheid van verschillende belanghebbenden, participatie van burgers, organisaties en bedrijven staat hierbij voorop.

Naast het vaststellen van de Omgevingsvisie en bijbehorende planMER, wordt in het besluit van PS op 14-12-2018 ook onderstreept dat de vijf kernwaarden, het diep, rond en breed kijken en de basis- en vier hoofdogaven uit de Omgevingsvisie leidend zijn voor het handelen van de provincie en de manier waarop de provincie (samen)werkt.

Dit maakt dat de vastgestelde Omgevingsvisie, hoewel deze nog veel ruimte biedt voor inhoudelijke concretisering en uitwerking evenals het maken van verdere keuzes over werkwijzen, als startpunt moet functioneren.

3.4 Programma's

Een programma beschrijft waar de provincie aan gaat werken en bevat maatregelen en een uitwerking van het beleid om vastgestelde ambities te realiseren. Het gaat dus om een concretisering van de Omgevingsvisie, met uitwerking van het beleid, acties en instrumenten. Aan de programma's worden mensen en middelen gekoppeld. De Omgevingswet brengt een aantal verplichte programma's met zich mee:

- Regionaal waterprogramma
- Beheerplan Natura 2000
- Actieplan geluid

¹¹ Zie ook <https://www.omgevingswetinbrabant.nl/hoofdogaven/diep-rond-en-breed-kijken/>

- Bij (dreigende) overschrijding van een landelijke of provinciale Omgevingswaarde

Het is belangrijk hier onderscheid te maken tussen de inhoudelijke programma's van de Omgevingswet (zoals de verplichte programma's hierboven), en de organisatorische programma's van de provincie Noord-Brabant. De inhoudelijke programma's hoeven niet in een afzonderlijk organisatorisch programma vastgelegd moeten worden. Ze moeten wel worden opgenomen in de organisatorische programma's. De provincie Noord-Brabant ambieert flexibele organisatorische programma's die het mogelijk maken adaptief te werk te gaan, waarbij steeds wordt ingespeeld op kansen en veranderingen die zich voordoen. De programma's moeten met elkaar in verbinding staan en elkaar versterken. Ook hier wordt integraal samen met partners te werk gegaan.

Hoewel er binnen de provincie al wordt nagedacht over hoe deze vertaalslag naar concreetheid moet worden gemaakt, staat nog niet vast welke programma's worden uitgewerkt. Dit krijgt verder vorm in de bestuursperiode die is gestart na de Provinciale Statenverkiezingen op 20 maart 2019. De programma's zullen aansluiten bij de keuzes die in het nieuwe bestuursakkoord worden gemaakt. Daarbij geeft de provincie aan te willen zorgen dat "(...) de huidige taken en werkzaamheden (uit de huidige bestuursperiode) die nog doorlopen ingepast zijn."¹² Het is van belang hierbij op te merken dat de provincie Noord-Brabant in de afgelopen bestuursperiode is gestart met een herontwerp van de organisatorische programma's. Op initiatief van de directie wordt de hoeveelheid organisatorische programma's binnen de provincie stevig teruggeschreefd.

Het streven is om de definitieve (inhoudelijke) programma's vóór 2021 aan GS voor te leggen ter besluitvorming.¹³ Eerst zal worden besloten welke programma's er komen, waarna een slag gemaakt kan worden met de invulling. Daarnaast worden begin 2019 voorstellen uitgewerkt om de nieuwe manier van werken in te bedden in de begrotingscyclus, waarvoor de kaders door PS worden vastgesteld. De programma's moeten binnen deze kaders geformuleerd worden, en met de vrijheid om de programma's in samenwerking met externe partners in te richten.

3.5 Omgevingsverordening

De Omgevingsverordening bevat de belangrijkste regels voor derden, en wordt opgesteld binnen het kader dat door de Omgevingsvisie en de programma's wordt gevormd. De verordening dient als borging om de belangrijkste waarden voor de Brabantse leefomgeving te beschermen. De provincie Noord-Brabant spreekt de ambitie uit om regels te stellen waar dat nodig is, en verder ruimte te bieden voor lokaal maatwerk.

Ook de Omgevingsverordening moet samen met partners en burgers worden opgesteld, van 'buiten naar binnen'. Ambtelijk is aangegeven dat dit niet alleen verplicht en gewenst, maar ook noodzakelijk is, omdat veel dingen die in de verordening moeten komen ontwikkelingsgericht zijn. Het is nog niet uitgekristalliseerd welke instrumenten op welke momenten worden ingezet. De vraag is dus of er regels worden vastgesteld, en zo ja, welke regels dat moeten zijn. Om die vraag te beantwoorden

¹² Plan van Aanpak Omgevingswet in Brabant d.d. 04-12-2018

¹³ Plan van Aanpak Omgevingswet in Brabant d.d. 04-12-2018

moet met betrokkenen en belanghebbenden van buiten de provincie worden samengewerkt. Verder spreekt de provincie de ambitie uit dat de Omgevingsverordening eenvoudig en gebruiksvriendelijk moet zijn, en digitaal raadpleegbaar.

Het proces voor het opstellen van de Omgevingsverordening verloopt anders dan dat van de Omgevingsvisie. Het traject is in de loop van 2018 gestart en in 2019 wordt gewerkt aan het opstellen van een interim Omgevingsverordening. Deze interim Omgevingsverordening wordt opgesteld door alle huidige verordeningen bij elkaar te brengen, en overbodige zaken te schrappen. Daarna wordt, gelijktijdig met de uitwerking van programma's, gewerkt aan de definitieve verordening. In 2020 moet de definitieve Omgevingsverordening ter besluitvorming aan PS worden voorgelegd.

3.6 En nu verder

De verdere implementatie van de Omgevingswet zal plaatsvinden in de bestuursperiode die is gestart na de PS-verkiezingen van maart 2019. De Omgevingsvisie geldt tot 2021 als een overkoepelende visie naast bestaande plannen. Deze bestaande beleidsplannen voor natuur, ruimtelijke ordening, verkeer en vervoer, milieu en water (waaronder het PMWP) zijn integraal in de Omgevingsvisie opgenomen, maar blijven los daarvan verplicht geldig. Bij inwerkingtreding van de Omgevingswet in 2021 zal de Omgevingsvisie deze plannen officieel vervangen. Het voorstel tot intrekking van de tot dan toe verplichte plannen gaat eind 2020 naar PS.

Gedurende het verdere proces blijft het diep, rond en breed kijken uitgangspunt voor de Brabantse implementatie van de Omgevingswet. GS willen het methodisch innoveren waar mogelijk inzetten bij de programma's en de Omgevingsverordening. Veel van de experimenten die al zijn gestart, lopen door. Zo beoogt de provincie te blijven leren uit de praktijk, en te blijven werken in de geest van de Omgevingswet.

4. Anders werken

Zoals eerder aangegeven, is de Omgevingswet niet alleen een inhoudelijke opgave, maar vraagt de Omgevingswet ook om een nieuwe manier van werken en een andere relatie tussen overheid en samenleving. In dit hoofdstuk geeft de rekenkamer inzicht in de wijze waarop het traject voor de invoering van de Omgevingswet door de provincie Noord-Brabant tot nu toe is uitgevoerd en “anders werken” daarin is vormgegeven.

4.1 Anders werken door de provincie Noord-Brabant

Anders werken conform de Omgevingswet gaat vooral om het bijeenbrengen van verschillende beleidsterreinen én verschillende actoren, alvorens in samenhang afwegingen te maken. Dit heeft ook grote gevolgen voor de interne werkprocessen van de provincie.

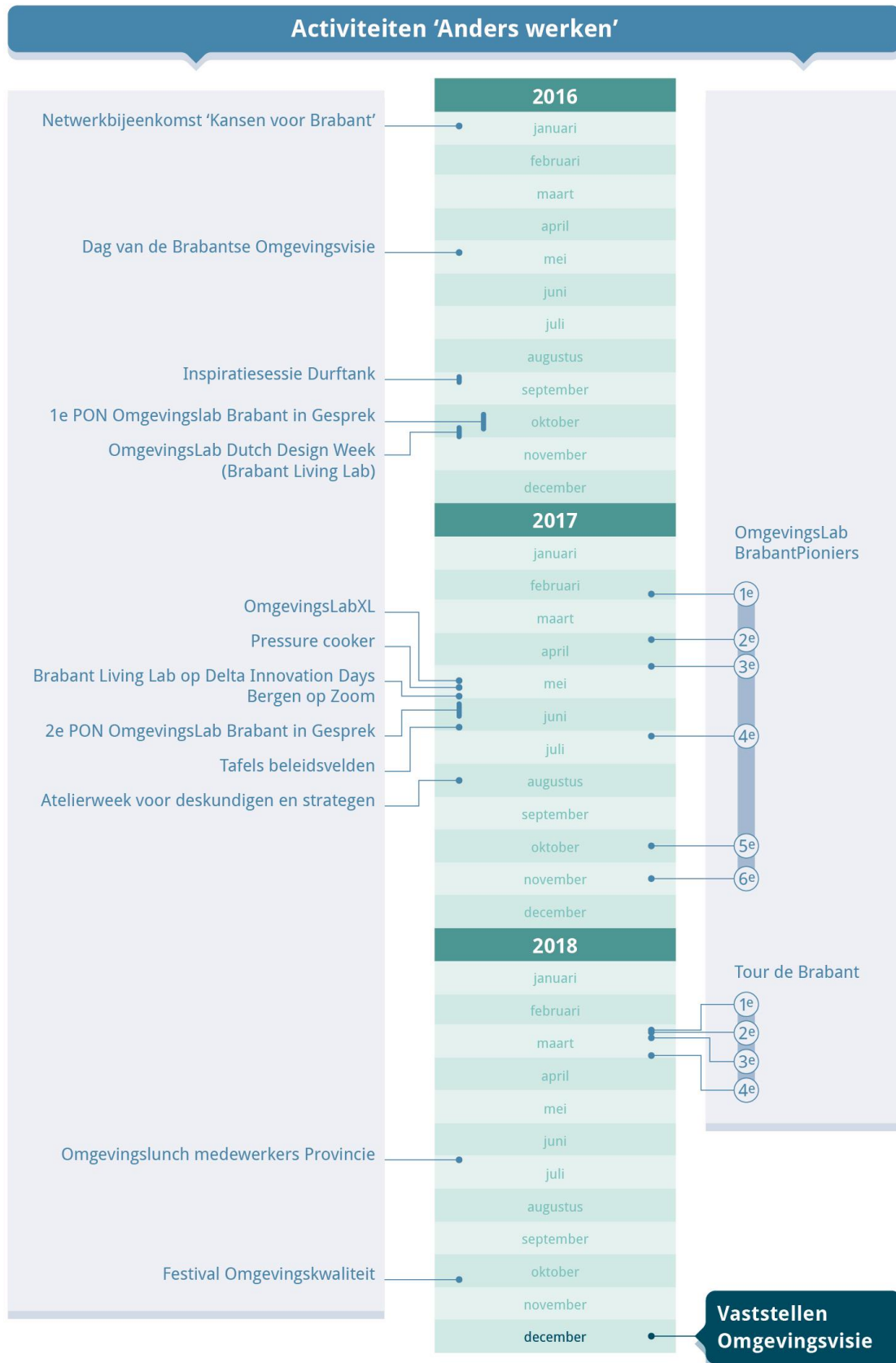
De provincie Noord-Brabant heeft de ambitie het ‘anders werken’ gelijktijdig bij het instrumentarium van de Omgevingswet en binnen de eigen werkprocessen te implementeren. Bij het ontwikkelen van de interne werkprocessen in lijn met de Omgevingswet gaat het hierbij om een verandering van de cultuur op ambtelijk en bestuurlijk niveau.

Bij het realiseren van opgaven wil de provincie adaptief te werk gaan en maatwerk leveren. Ketensamenwerking speelt hierbij een grote rol. De provincie richt zich steeds vaker op het verbinden van opgaven vanuit de samenleving, waarbij rond, breed en diep gekeken wordt. De provincie geeft hierbij ook aan dat het waarborgen en beschermen van de fysieke leefomgeving evenals het benutten en ontwikkelen daarvan, in balans moet zijn met de wens om integraal te werken.

De provincie Noord-Brabant verbindt het veranderen van de werkprocessen ook met de bestuurlijke benadering van de provincie. De bestuurlijke benadering moet passen bij het ‘anders werken’. Het bestuur moet veerkrachtig zijn, en daardoor in staat zijn om te werken en bewegen in netwerken. Sturingsprocessen moeten hierop worden aangepast, evenals de relatie met de politiek (zie hoofdstuk 6). Dit loopt samen met de organisatieontwikkeling ‘Beweging in de Organisatie’, waarbij wordt beoogd ketensamenwerking, opgavegestuurd en projectmatig werken en lean-management te implementeren in het werken en denken van de provincie.

Het veranderen van de werkwijzen van de provincie wordt gezien als een ontwikkeling voor de lange termijn. Ook hier gaat men uit van *learning by doing*, binnen de kaders die de verschillende instrumenten van de Omgevingswet stellen. Er wordt gewerkt met casussen, externe adviezen en onderzoek in samenwerking met kennisinstellingen. Hierbij valt te denken aan het kennisprogramma ‘Bindend Besturen in Brabant’, een samenwerking tussen de provincie, Tilburg University en Pontifax om de besluitvorming in het kader van omgevingsbeleid te onderzoeken

Figuur 4

4.2 Anders werken bij de Omgevingsvisie

Figuur 4 geeft een aantal van de belangrijkste activiteiten van de provincie Noord-Brabant in het kader van 'anders werken' weer. Het is geen uitputtende lijst, maar helpt wel inzicht te krijgen in het proces om te komen tot een Omgevingsvisie in de provincie Noord-Brabant.¹⁴ De context en belangrijkste en meest bijzondere van deze acties lichten wij na de figuur toe.

Ambtelijk is aangegeven dat de provincie wilde dat het opstellen van de Omgevingsvisie via een open proces werd vormgegeven. Echt in samenspraak met de omgeving, in plaats van de standaardprocedure van inspraak, informatieavonden etc. De Omgevingsvisie moest uitnodigend en enthousiasmerend zijn, en niet van bovenaf, door de provincie bedacht en opgelegd.

De provincie heeft in alle fases van het proces (dromen, denken, durven en doen) rekening (moeten) houden met de verschillende belanghebbenden. Het gaat hierbij onder andere om GS, PS, burgers, ambtenaren binnen de provincie Noord-Brabant, belangenorganisaties en andere overheden. Dit gebeurde in parallelle trajecten. Hierbij heeft de provincie geprobeerd niet alleen de bekende partners in andere overheden en het bedrijfsleven te betrekken, maar steeds op zoek te gaan naar de Brabanders die meestal niet door de provincie gezien worden.

Overeenkomstig met deze ambities is gedurende het proces van totstandkoming van de Omgevingsvisie veel geëxperimenteerd met nieuwe methoden van werken. Door steeds te 'ontregelen' hoopte de provincie Noord-Brabant buiten de geijkte paden te kunnen treden. Ambtelijk is aangegeven dat dit, met name in het begin, moeizaam verliep. Uiteindelijk zijn er veel complimenten gekomen vanuit GS, PS en partners waarmee tijdens het proces is samengewerkt, maar er zijn ook lessen te trekken uit de opzet van 'anders werken' bij het opstellen van de Omgevingsvisie. Deze lessen komen terug aan het einde van dit hoofdstuk.

4.2.1 Andere overheden

De provincie zit met de Brabantse Omgevingsvisie tussen Rijk en gemeenten in. Qua inhoud en proces probeert de provincie Noord-Brabant aan te sluiten bij het traject van de Nationale Omgevingsvisie (NOVI). De provincie heeft een constante lobby richting het Rijk en participeert in gebiedsdialogen die horen bij het NOVI-traject. Veel van de communicatie met het Rijk verloopt ook via het IPO. Zo hebben Rijk, IPO, Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Unie van Waterschappen (UvW) op 21 april 2016 een onderhandelingsakkoord gesloten over de invoering van de Omgevingswet, met daarin afspraken over de verdeling van kosten en besparingen.

Gemeenten waren voor de provincie een belangrijke partner tijdens het traject Omgevingsvisie, er is veel samengewerkt met de Vereniging Brabantse Gemeenten. Deze samenwerking uitte zich met name in het deelnemen van de provincie aan gesprekken en evenementen vanuit de gemeenten. Zo sprak de verantwoordelijke gedeputeerde tijdens een themabijeenkomst van de Vereniging Brabantse Gemeenten op 15 februari 2017 over de Brabantse Omgevingsvisie. De provincie heeft

¹⁴ Voor meer informatie over de verschillende activiteiten kijk op website www.omgevingswetinbrabant.nl.

zelf ook een aantal sessies georganiseerd.

Ambtelijk is aangegeven dat er grote verschillen bleken te zijn tussen de gemeenten. Waar sommige gemeenten graag vrijgelaten willen worden, geven andere gemeenten aan juist graag kaders te willen ontvangen. Qua voortgang lopen de verschillen uiteen van gemeenten die al een soort Omgevingsplan hebben, tot gemeenten waar het woord 'Omgevingswet' nog amper gevallen is. De provincie heeft haar energie met name gericht op de koplopers, om die in een goed daglicht te zetten. De hoop hierbij was dat dit de andere gemeenten zou motiveren en enthousiasmeren om ook aan de slag te gaan.

4.2.2 Durftank

Eén van de eerste experimenten die heeft plaatsgevonden bij het traject Omgevingsvisie is de durftank. Toen het proces net van start was gegaan hebben meerdere adviesbureaus, ieder met een andere expertise en een eigen netwerk, de provincie benaderd om te helpen met het onderwerp Omgevingswet. Veel van deze adviesbureaus waren ook actief bij gemeenten en andere provincies. Om zo veel mogelijk van deze kennis te benutten, is de durftank ontstaan. In de durftank zijn circa 15 deelnemers samengebracht vanuit de verschillende adviesbureaus. Deels werden ze hiervoor door de provincie vergoed, deels bekostigden ze dit zelf. Tijdens de sessies met de durftank werd gesproken over welke opgaven centraal zouden moeten staan, de rol van de provincie, de sturingsfilosofie en de manier waarop samenwerking vormgegeven moest worden (welke betrokkenen en op welk niveau) voor de Omgevingsvisie.

4.2.3 BrabantPioniers

In de fase na de verkenning is gewerkt met zogenaamde BrabantPioniers. Dit was een groep van circa 20 Brabanders. Tijdens de werving en selectie van deze pioniers is speciaal gelet op de wens om de groep zo representatief mogelijk te maken. Het gezelschap bestond uit mannen en vrouwen, van student tot gepensioneerd, woonachtig in alle windrichtingen binnen Noord-Brabant, met verschillende achtergronden etc. De uiteindelijke selectie heeft plaatsgevonden door een onafhankelijke commissie.

De BrabantPioniers hebben in 2017 zesmaal deelgenomen aan een OmgevingsLab, waar steeds een ander onderwerp besproken werd. Zo hebben de pioniers onder andere meegedacht over de ambities die in de visie zouden moeten komen, hoe die met elkaar in verbinding stonden, hoe de nieuwe sturingsfilosofie vormgegeven moest worden en hoe initiatief tot stand zou komen in het Brabant van de toekomst.

Ambtelijk is aangegeven dat de provincie veel van de BrabantPioniers heeft geleerd. "Ze hebben ons in elke stap die we wilden zetten de spiegel voorgehouden, omdat je [red. als provincie] heel snel terugschiet in het geijkte patroon (...) en dat je dan als provincieambtenaar soms erg betuttelend bent. Dat kregen wij heel snel terug." Naast de sessies die speciaal voor hen georganiseerd zijn, hebben de BrabantPioniers zo nu en dan meegedaan aan andere sessies van provincie en gemeenten, en speelden zij sporadisch een rol bij de communicatie naar PS.

4.2.4 Integratie verschillende beleidsvelden binnen de provincie

In mei 2017 is een pressure cooker georganiseerd om verschillende beleidsvelden bijeen te brengen. Ambtenaren vanuit dertig verschillende beleidsvelden hebben pitches gegeven, met de opdracht deze te verbinden met de andere beleidsvelden. Hierbij bleek dat het voor veel ambtenaren makkelijker is knelpunten te vinden dan het beleid echt te integreren en het maken van een samenhangende strategie.

Een maand later zijn de zogenaamde 'beleidstafels' georganiseerd, waarbij afgevaardigden van verschillende beleidsvelden weer met elkaar in gesprek zijn gebracht. De resultaten hiervan zijn vervolgens gebruikt tijdens de atelierweek van augustus 2017, waarbij deskundigen, strategen, BrabantAdvies, BrabantKennis en een aantal BrabantPioniers hebben gereflecteerd op deelopbrengsten. Tijdens deze week is gewerkt aan 'echte' integratie en bijbehorende strategie.

4.2.5 Tour de Brabant

In maart 2018 is viermaal een bijeenkomst georganiseerd onder de naam 'Tour de Brabant'. Tijdens deze tour werd het voorontwerp Omgevingsvisie voorgelegd aan veel van de partners die tijdens het voortraject betrokken waren. Hierbij stonden vier onderwerpen centraal: inspireren (geven visie en doelen voldoende richting), mobiliseren (kan worden geprogrammeerd op de doelstellingen 2030), waarderen (wat gebeurt er al en wat is nog nodig) en reflecteren (wat mist er nog en wat kunnen we van elkaar leren). Doel was het testen of de visie en sturingsfilosofie geschikt waren om met de samenleving de ambities te bereiken en aan de slag te gaan. De opbrengsten hiervan zijn meegenomen in de ontwerp-Omgevingsvisie.

4.3 Cultuurverandering

Tijdens de totstandkoming van de Omgevingsvisie is veel gedaan om 'anders werken' een plaats te geven binnen het proces. Er zijn in deze periode, en in het kader implementatie Omgevingswet, echter ook stappen gezet die niet direct in relatie staan met de Omgevingsvisie. Binnen het programma implementatie Omgevingswet is er ook een projectgroep die zich focust op bewustwording, training en werkprocessen. Dit team houdt zich bezig met de cultuurverandering waar de Omgevingswet om vraagt.¹⁵ Om deze culturomslag te bereiken wordt gewerkt langs vijf sporen, die ook staan omschreven in het plan van aanpak 'Omgevingswet in Brabant' d.d. 04-12-2018. Deze sporen vormen de basis voor het 'anders werken' binnen de provincie. Het gaat om de volgende sporen:

1. Vergroten van kennis en bewustwording. Doel is om medewerkers in alle lagen van de provincie bewust te maken wat de Omgevingswet betekent voor hun dagelijkse werkzaamheden, en het ontwikkelen en up to date houden van de kennis die nodig is om op de nieuwe manier te gaan werken. Een belangrijk voorbeeld hiervan is de in 2018 interbestuurlijk ontwikkelde en uitgevoerde training Samenwerken met de Omgevingswet. Deze is bedoeld voor medewerkers van de provincie, waterschappen, gemeenten, omgevingsdiensten en Rijkswaterstaat, en moet gezien worden als een leer- en ontwikkeltraject. Naast een cursus is er toegang tot een online

¹⁵ Er wordt vaak gezegd dat de Omgevingswet voor 20% uit regeltjes bestaat, de overige 80% is cultuur.

- leeromgeving. In 2018 hebben circa 900 medewerkers deze cursus gevolgd. Vanwege het succes is de looptijd van de cursus meerdere malen verlengd. De provincie is voornemens in 2019 een vervolg op deze training te maken, waarbij het accent ligt op verdieping en verbreding.
2. Doorontwikkeling van de gewenste houding en gedrag. Doel is professionals binnen de provinciale organisatie te helpen met het ontwikkelen van de competenties en vaardigheden die nodig zijn om met de nieuwe manieren van werken aan de slag te gaan. Er wordt ingezet op het versterken van ketengericht werken en denken.
 3. Stroomlijnen interne processen. Langs dit spoor wordt gewerkt aan het uitschrijven van interne processen, waarbij afspraken samen met de partners worden opgesteld. Daarnaast speelt het in de praktijk werken in ketensamenwerking hier een grote rol, waarbij de provincie maar één van de spelers is en processen niet beginnen en eindigen binnen de provincie.
 4. Versterken sturing en structuur. Doel van dit spoor is om de resultaten van de veranderingen te verankeren in de provinciale organisatie(structuur) en van daaruit te ondersteunen. Belangrijkste punten hierbij zijn het creëren van een topstructuur die de verandering ondersteund en uitdraagt, opgave-gestuurd werken en een bestuur dat collegiaal en portefeuille-overstijgend denkt en handelt.
 5. Innovatie. Doel is om vernieuwing te blijven aanjagen als het gaat om de doorwerking van de Omgevingswet. Hierbij valt te denken aan innovaties rondom digitalisering. Binnen het vijfde spoor wordt op strategisch en uitvoerend niveau samengewerkt met programma's en partners om het proces naar een goede kwaliteit van de fysieke leefomgeving te ondersteunen middels ICT en data.

4.4 En nu verder

Het 'anders werken' en veranderen van de cultuur wordt gezien als een langlopend proces. Door betrokkenen¹⁶ wordt aangegeven dat bij de totstandkoming van de Omgevingsvisie goede stappen zijn gezet. Daarbij is in de afgelopen tijd al veel gewerkt en geëxperimenteerd met de nieuwe manieren van werken. De betrokkenen zijn enthousiast over wat er tot dusver is bereikt qua cultuurverandering, en constateren dat er een koplopergroep is die goed uit de voeten kan met deze veranderingen. Ze stellen dat ook de directeur hieraan heeft bijgedragen, door het onderwerp direct bij zijn aantreden tot een belangrijk thema te maken. Er wordt echter wel aangegeven dat er nog een grote slag gemaakt moet worden, dat er nog wel meer en uitdagender geëxperimenteerd mag worden. De verwachting is dat met name bewustwording en het leren werken met 'diep, rond en breed kijken' kunnen helpen deze obstakels te overkomen. Vooral de 'verkokering' van de verschillende beleidsterreinen biedt nog een grote uitdaging voor het integraal werken. Er wordt nog met name vanuit de eigen opdracht of het eigen thema gedacht, en geprobeerd daarvoor het maximale te bereiken.

Bij de Omgevingsvisie kwam dit met name tot uiting toen, na de vele gesprekken, een document gemaakt moest worden. Ambtelijk is aangegeven dat op dat moment de spanning toenam. In het

¹⁶ De Zuidelijke Rekenkamer heeft gesprekken gevoerd met een betrokken ambtenaar en een betrokken Statenlid, en informatie ontvangen uit een mailwisseling met een andere betrokken ambtenaar. Hierbij dient opgemerkt te worden dat dit te weinig is om algemene uitspraken te doen, uitspraken door deze betrokkenen kunnen echter wel een indicatie geven.

document werd rekening gehouden met de input van vele partijen – intern en extern – waardoor veel ambtenaren die tekstpassages hadden aangeleverd, teleurgesteld waren deze niet terug te zien. Voor velen die concreet met een beleidsterrein bezig zijn was de visie bovendien te abstract, zij verwachtten meer te kunnen als het gaat om de programma's en de Omgevingsverordening.

5. Digitalisering

Digitalisering is een van de hoofdopgaven die de Omgevingswet met zich meebrengt. In dit hoofdstuk gaat de rekenkamer op hoofdlijnen in van die digitaliseringsopgave. Eerst wordt aandacht besteed aan de landelijke ontwikkelingen, daarna aan de invulling van de digitaliseringsopgave in de provincie Noord-Brabant tot nu toe.

5.1 Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO)

Volgens de Omgevingswet moet er op nationaal niveau een Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO) komen, met daarbinnen het Omgevingsloket. Het Omgevingsloket moet in ieder geval de huidige systemen Omgevingsloket Online (OLO, het huidige loket voor omgevingsvergunningen), Activiteitenbesluit Internet Module (AIM, voor het indienen van meldingen over voorgenomen activiteiten) en de website ruimtelijkeplannen.nl vervangen. Het nieuwe loket vormt een centraal punt waar deze taken worden ondergebracht. Het DSO, en daarmee het Omgevingsloket, wordt gezien als één van de belangrijkste instrumenten om de verbeterdoelen van de Omgevingswet te behalen.

Met het Omgevingsloket wordt een vergaande ambitie nagestreefd; burgers, bedrijven, ondernemers en andere belanghebbenden moeten snel kunnen zien wat al dan niet mogelijk is in de fysieke leefomgeving. Via een kaart zullen zij de regelgeving die op een bepaalde locatie geldt, onder andere vastgelegd in de provinciale Omgevingsverordening, kunnen inzien. Met een vragenboom kunnen gebruikers vervolgens uitzoeken of ze voor hun plannen een vergunning moeten aanvragen of melding moeten doen. Deze aanvraag of melding moet direct via het systeem kunnen worden opgesteld en verzonden, waarna het Omgevingsloket ervoor zorgdraagt dat deze bij de juiste overheid terecht komt. Binnen het Omgevingsloket zal het Rijk voorzien in systemen die ervoor zorgen dat overheden omgevingsdocumenten kunnen publiceren, vragenbomen kunnen maken met toepasbare regels, vergunningaanvragen en meldingen kunnen ontvangen en begrippen en definities centraal kunnen beheren.

Alle overheden moeten uiteindelijk aansluiten op het DSO, waarvoor een landelijke voorziening (LV) wordt opgezet. Na een onderzoek dat in 2011 is uitgevoerd door bureau ICT-toetsing (BIT) van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties is de scope van de DSO-LV sterk gereduceerd en heeft het proces vertraging opgelopen. Op basis van het onderzoek is aangeraden om, voor zover mogelijk, delen van de landelijke voorziening al vóór inwerkingtreding van de Omgevingswet in te voeren. Op dit moment (februari 2019) verkeert het DSO-LV in een modelfase, waarbij een eerste bètaversie van het LV is vrijgegeven voor drie pilots (de provincie Noord-Brabant heeft in dit geval geen pilotfunctie).

In 2019 is een tussentijdse oplevering gepland, zodat lokale overheden zich goed kunnen voorbereiden op het aansluiten op en werken met het DSO. In 2021 moeten alle functies van het OLO, AIM en ruimtelijkeplannen.nl beschikbaar zijn binnen het DSO. In 2024 moeten vervolgens alle beoogde functies volledig beschikbaar zijn.

5.2 DSO in Noord-Brabant

Het DSO heeft een grote impact op de VTH-taken (vergunningverlening, toezicht en handhaving) van de provincies. Er moet meer afstemming aan de voorkant plaatsvinden tussen aanvrager en de verschillende betrokkenen en overheden. Hierdoor zouden procedures veel sneller moeten kunnen worden doorlopen. Ook de provincie Noord-Brabant moet zich uiteindelijk aansluiten op het DSO. Processen en systemen moeten hierop worden aangepast. De provincie Noord-Brabant is zich hiervan bewust, volgt de ontwikkelingen op nationaal niveau en zet zelf ook al stappen. Zo werd in een Statenmededeling (d.d. 28-06-2016, gelijktijdig met het vaststellen van het Verkenningdocument Omgevingsvisie door GS) het volgende gezegd:

“(…) zal er bijzondere aandacht nodig zijn voor informatievraagstukken die de afzonderlijke opgaven overstijgen. Als voorbeeld dienen de grote dossiers waarvoor op dit moment de informatievoorzieningscomponent wordt verkend: e-dienstverlening en het Digitaal Stelsel Omgevingswet.”

Ook heeft de provincie Noord-Brabant meerdere keren de wens uitgesproken niet stil te willen staan of achter te willen lopen op het vlak van digitalisering in het kader van de Omgevingswet.¹⁷ Hoewel zij voor het Omgevingsloket en DSO het Rijk wil volgen, en niet één van de drie pilots is op dit gebied, wordt het DSO-LV gezien als slechts een deel van de digitaliseringsopgave. Ook de interne systemen, bijvoorbeeld systemen die worden gebruikt om een verordening op te stellen, spelen een rol. De focus ligt vooralsnog op het verbeteren van het bestaande informatiestelsel van de provincie voor het maken, beheeren en publiceren van verordeningen. Hiermee wordt geëxperimenteerd.

Daarnaast loopt er nog een lijn die zich richt op de toegevoegde waarde van digitalisering (en technologie in bredere zin) bij het versnellen van de maatschappelijke opgaven van de provincie. Zo wordt er onderzocht hoe het ‘anders werken’ op een duurzame manier digitaal ondersteund kan en moet worden. De bestaande infrastructuur binnen de provincie voor het opgevegestuurd werken zal worden aangepast na concrete invulling over werkwijzen en afspraken over ketensamenwerking. In aanvulling daarop werkt de provincie al een aantal jaar aan het aansluiten op de generieke digitale infrastructuur van de Rijksoverheid.

De strategie van de provincie Noord-Brabant is om de digitalisering aan te laten sluiten op het proces om te komen tot de verschillende omgevingsdocumenten. Uitgangspunt hierbij is dat vanuit de praktijk nieuwe werkwijzen en inzichten ontstaan waarmee digitalisering duurzaam kan worden ingevuld. Waar mogelijk werkt de provincie samen met andere partijen (zoals medeoverheden in de regio, of het IPO waar het interne systemen betreft). Ook hierbij speelt ketensamenwerking dus een grote rol. De focus wordt met name gelegd op de regio.

Ook wordt er geëxperimenteerd binnen het vijfde spoor zoals beschreven in hoofdstuk 4, het spoor ‘innovatie’. Doel van experimenteren binnen dit spoor is om inzet van data en de rol van informatieproducten bij te laten dragen aan het integraal en datagedreven werken, met de Omgevingsvisie als leidraad. Zo zijn er cross-overs met de Technische Universiteit Eindhoven over

¹⁷ Bijvoorbeeld in ‘Implementatie van de Omgevingswet’

het gebruik van digitale toepassingen met een menselijke maat (combinatie high tech en soft touch).

Er is ook veel gebruik gemaakt van digitalisering bij de totstandkoming van de Omgevingsvisie. Zo is de maatschappelijke dialoog over de toekomst van mobiliteit gestart met onder andere een tour door Brabant met de Virtual Reality-beleving 'Reis naar de Toekomst'. Een ander voorbeeld vinden we in 2018 tijdens het Festival Omgevingskwaliteit (op de Dutch Design Week). Hierbij is gebruik gemaakt van Augmented Reality bij het voeren van gesprekken over de Brabantse leefomgeving. De provincie is voornemens dergelijke instrumenten ook in 2019 in te zetten, om bijvoorbeeld te laten zien wat het effect van bepaalde keuzes is voor de fysieke leefomgeving.

Tot ongeveer september/oktober 2019 zal geëxperimenteerd worden met het interne stelsel voor de interim Omgevingsverordening, vooruitlopend op de DSO-LV. Ook met de inzet van data en ketensamenwerking wordt in deze periode verder geëxperimenteerd. In het laatste kwartaal 2019 moet een schematisch overzicht inclusief het beoogde budget beschikbaar zijn, waarin de noodzakelijke aanpassingen aan het interne stelsel en de architectuur daarvan inzichtelijk wordt gemaakt. Hierbij wordt ook een prioritering aangebracht.

In de begroting 2019 wordt aangegeven dat de provincie beoogt om in 2020 aangesloten te zijn op het landelijk DSO (onder andere toegang tot het nieuwe Omgevingsloket, de samenwerkingsruimte en de informatiehuizen) en uitvoering te kunnen geven aan het bronhouderschap van relevante dataverzamelingen.

6. Betrokkenheid Provinciale Staten

In dit hoofdstuk geeft de rekenkamer een overzicht van de betrokkenheid van PS rondom de Omgevingswet tot februari 2019. Allereerst wordt de informatievoorziening aan en betrokkenheid van PS bij de processen rondom de Omgevingswet besproken. Daarna worden de taken en verantwoordelijkheden van PS en GS geschetst.

6.1 Informatievoorziening en betrokkenheid Provinciale Staten

PS van Noord-Brabant zijn in de onderzochte periode op meerdere manieren geïnformeerd over en betrokken geweest bij het invoeringstraject Omgevingswet in Noord-Brabant, in het proces om te komen tot de Omgevingsvisie.

6.1.1 Informatie in P&C-documenten

Een deel van de informatievoorziening aan PS verliep via de standaarddocumenten binnen de P&C-cyclus¹⁸. Zo is in de Voorjaarsnota 2013 een alinea opgenomen over de insteek van de Omgevingswet. Hierbij is vermeld dat de voorbereidingen in volle gang zijn, waarbij echter niet duidelijk is of het gaat over voorbereidingen op Rijksniveau of binnen de provincie. In november 2014 is het onderwerp 'Omgevingswet' voor het eerst opgenomen in de Begroting 2015, als indicator en beoogde mijlpaal. Een jaar later, in de Begroting 2016, werd de Omgevingsvisie voor de eerste keer een eigen post toegewezen, met specifiek voor dit onderwerp gereserveerde gelden. De Omgevingsvisie valt sinds deze begroting steeds binnen programma 02.01 – Ruimtelijke ontwikkeling van het mozaïek.

In de Jaarstukken 2016 is gereflecteerd op de eerste stappen die gezet waren, waarbij de eerste twee fasen (dromen en denken) waren afgesloten met het Verkenningdocument respectievelijk Startdocument, en het maatschappelijke debat was gestart. In de Begroting 2017 (d.d. november 2016) is een alinea opgenomen over de Omgevingswet en de stand van zaken en het verdere proces rondom (voorbereiding van) invoering van de wet in de provincie. In deze begroting zijn ook de onderwerpen Digitaal Stelsel en werkprocessen voor de eerste keer opgenomen in het kader Omgevingswet.

Sindsdien komt het onderwerp steeds terug in de P&C-documenten, waarbij PS worden geïnformeerd over de Omgevingswet en de voortgang, ambities en inhoudelijke invulling van het traject binnen de provincie Noord-Brabant. In de Begroting 2019 wordt bijvoorbeeld aangegeven dat in 2019 op basis van de Omgevingsvisie verder zal worden gewerkt aan de invoering van de Omgevingswet. Binnen programma 02.01 wil de provincie onder andere het volgende bereiken: zorgvuldige ruimtelijke afwegingen maken voor een aantrekkelijk, bereikbaar en concurrerend Brabant ter versterking van het woon-, leef- en vestigingsklimaat en de omgevingskwaliteit aan de hand van de Omgevingsvisie en Omgevingswet.

¹⁸ Binnen de provincie Noord-Brabant zijn dat de begroting, perspectiefnota (voorheen voorjaarsnota) en jaarstukken.

6.1.2 Informatie buiten de P&C-documenten

Buiten de P&C-documenten is het onderwerp Omgevingswet, en in het verlengde daarvan het onderwerp Omgevingsvisie, regelmatig aan de orde geweest in Statenmededelingen, memo's vanuit GS en tijdens vergaderingen van PS (bijvoorbeeld via mondelinge toelichtingen door GS). Zo gaf een gedeputeerde tijdens de PS-vergadering die plaatsvond op 11 mei 2012 al aan dat de ambtelijke staf van de provincie zich bezighield met de Omgevingswet. Recente voorbeelden zijn:

- In een memo van de verantwoordelijke gedeputeerde (d.d. 12-09-2017) is met behulp van een tijdlijn de tussenstand van de Brabantse Omgevingsvisie geschetst. Centraal stond de vraag 'wat is er gedaan?'.
- In de Statenmededeling 'Op weg naar het voorontwerp Omgevingsvisie' d.d. 21-11-2017 werd de proeve van het voorontwerp Omgevingsvisie aan PS gepresenteerd. In de Statenmededeling werd veel informatie gegeven over het proces, het vervolg daarvan, en de rol en bevoegdheden van PS. Dit diende deels als input voor een themabijeenkomst van PS d.d. 01-12-2017.
- Het eerste plan van aanpak is met PS gedeeld in een Statenmededeling met bijlage Fasering Omgevingsvisie d.d. 06-10-2015. Hierin was het 'methodisch innoveren' uitgewerkt, evenals de opdeling in de vier fasen van dromen, denken, durven en doen. In de Statenmededeling schreven GS: "Wij hechten er aan dat u het hele traject betrokken bent en nodigen u uit mee te denken in welke vorm dat kan plaatsvinden." In de bijlage stond bovendien een oproep aan PS om aan te geven welke partijen meegenomen moesten worden in het proces, en de uitnodiging aan PS om deel te nemen aan discussies en evenementen.
- Het plan van aanpak is later een aantal keren geüpdatet, waarvan de nieuwste versie het plan van aanpak 'Omgevingswet in Brabant' d.d. 04-12-2018 is. Hiermee geven GS invulling aan de toezegging om het plan van aanpak regelmatig bij te werken. De wens van GS en de ambtelijke organisatie dat PS betrokken zijn bij het proces Omgevingsvisie en later Omgevingswet is meerdere malen herhaald, bijvoorbeeld in een oproep van een gedeputeerde tijdens de Statenvergadering d.d. 09-12-2016. De gedeputeerde riep PS op om in samenwerking met de samenleving en met oog op de Omgevingsvisie nieuwe multimodale kaders te stellen.

Naast schriftelijke informatie zijn er verschillende themabijeenkomsten (in totaal 7) geweest. PS zijn in de bijeenkomsten geïnformeerd over de stand van zaken ten aanzien van het proces en de inhoud en gevraagd mee te denken, input te leveren en een oordeel te vormen. Het initiatief voor de themabijeenkomsten lag meestal bij GS, soms bij PS. Soms is ook externe hulp ingeschakeld van bijvoorbeeld de BrabantPioniers.

6.1.3 Integraal en experimenterend

Naast directe informatie over de Omgevingswet in documenten en bijeenkomsten, is ook bij informatie over specifieke beleidsterreinen verwezen naar de invoering van de Omgevingswet. Dit past bij de integrale aard van de Omgevingswet en Omgevingsvisie, evenals de eerder benoemde ambities die de provincie heeft. Zo is in een Statenmededeling met datering 10-04-2018 over erfgoedbeleid aangegeven dat de provincie aan een Omgevingsvisie en Omgevingsverordening werkt, en bevat de Statenmededeling een los hoofdstuk over erfgoed en de Omgevingsvisie.

In de Begroting 2018 werd het waarborgen van natuurbeleid in de Omgevingsvisie genoemd als mijlpaal voor 2018.

Daarnaast hebben GS PS meermaals geïnformeerd over het vragen en verwerken van externe input en experimenteren in het kader Omgevingswet. Zoals al vermeld in paragraaf 3.2 werd het nieuwe PMWP gezien als een bouwsteen voor de Omgevingswet. Een ander voorbeeld is bijvoorbeeld te vinden in de Begroting 2017 (evenals een Statenmededeling d.d. 06-12-2016), waarbij werd aangegeven dat de evaluatie luchtvaart die in 2016 is afgerond betrokken zou worden bij de voorbereiding van de Brabantse Omgevingsvisie. Recenter is in de Begroting 2019, die in november 2018 is vastgesteld, het project Zuidwaterlinie genoemd als concreet voorbeeld van het werken in de geest van de nieuwe Omgevingsvisie. Dit project moet op middellange termijn richtinggevend zijn voor gebiedsontwikkeling. Hierbij wordt rekening gehouden met bijvoorbeeld waterveiligheid, klimaatadaptatie en energietransitie.

Deels lag het initiatief voor (extern) onderzoek en advies bij de provincie zelf. Een goed voorbeeld hiervan is de Onderzoeksagenda 2015. In dit document hebben GS het voornemen geuit om een onderzoek/advies Omgevingsvisie te doen, met potentieel aanvullend onderzoek in de loop van het jaar. Hierbij zou een adviesvraag worden gedaan aan BrabantAdvies. Ook bij andere onderzoeken, over andere beleidsonderwerpen, werd het verkrijgen van input om mee te nemen naar de Omgevingsvisie vaak als gedeeltelijk doel genoemd.

6.1.4 Initiatief bij Provinciale Staten

Naast informatievoorziening vanuit het ambtelijk team en GS hebben PS het onderwerp ook zelf regelmatig aangesneden, bijvoorbeeld tijdens Statenvergaderingen. Enkele voorbeelden daarvan zijn:

- Tijdens de PS-vergadering d.d. 11-11-2016 is de motie M5 'Gezondheid in provinciaal beleid' aangenomen. Dit omvatte een verzoek aan GS om "met een lijst van criteria met betrekking tot gezondheid (anders dan de minimale wettelijke normen en eisen) te komen die GS overwegen te hanteren bij het maken van beleid en deze aan PS kenbaar te maken." Aanleiding hiertoe was (onder andere) dat gezondheidsargumenten een belangrijke rol kunnen spelen in de Omgevingswet.
- Tijdens de PS-vergadering d.d. 18-11-2016 kwam er vanuit PS een vraag over de verwerking van de ja-mits grondslag in het kader van de Omgevingswet en –visie, met betrekking tot het onderwerp leegstand. Hierbij werd tevens de wens geuit om zeer spoedig de eerste kaders van de Omgevingsvisie te bespreken.
- Tijdens de PS-vergadering d.d. 19-01-2018 werd vanuit PS gevraagd om een gesprek over de bevoegdheden van PS in het kader van de Omgevingswet.
- Tijdens de PS-vergadering d.d. 14-12-2018 is tegelijkertijd met het vaststellen van de Omgevingsvisie en bijbehorend PlanMER de motie M10 'Gezondheid en Omgevingswet' aangenomen, met betrekking tot het implementeren van een Omgevingscan bij de Omgevingsvisie.

Bijzonder is het initiatief van PS uit 2016 om een Statenwerkgroep Omgevingsvisie in te stellen. Op 19 februari 2016 is de werkgroep voor het eerst bijeengekomen, daarna nog 10 keer. Voorafgaand aan de vaststelling van de Omgevingsvisie door PS heeft de Statenwerkgroep haar laatste bijeenkomst gehad (29 oktober 2018). De werkgroepen waren met name bedoeld als begeleider van het proces. Wat nagenoeg elke bijeenkomst terugkwam waren de volgende onderwerpen:

- Terugblik afgelopen periode (activiteiten, gelopen proces)
- Doorblik naar komende periode (planning, vooruitblik om ontwikkelingen t.a.v. de omgevingsvisie)
- Procesafspraken maken, planning van traject om te komen tot omgevingsvisie doornemen
- Voorbereiden/bespreken opzet themabijeenkomsten

De werkgroep was apolitek en had als opdracht om mee te denken over het proces tot totstandkoming van de Omgevingsvisie, voorbereidend op het politieke debat binnen PS. Deelnemers zaten op persoonlijke titel in de werkgroep en niet vanuit hun partij. Alle fracties waren in de Statenwerkgroep vertegenwoordigd met één woordvoerder, en de werkgroep is vanaf het begin van het traject, bij alle fases (Dromen tot en met Doen) betrokken geweest.

Door de focus te leggen op de proceskant in plaats van de politieke discussie kon de Statenwerkgroep een bijdrage leveren aan het in positie brengen van PS. De werkgroep kon bijsturen, reflecteren en meedenken over het proces als er het gevoel was dat het proces te weinig opleverde voor PS om het politieke debat te kunnen voeren en de vervolgstap te kunnen zetten, zo is door betrokkenen aangegeven. Hierdoor werd er soms ook inhoudelijk gestuurd, als er dingen gemist werden die noodzakelijk werden geacht om het debat in PS te kunnen voeren. Daarnaast werd gestuurd op de (mate van) betrokkenheid van verschillende partijen.

De werkgroep werd vanaf de voorkant geïnformeerd over de provinciale plannen en invulling daarvan. Ambtelijk is aangegeven dat er ook veel aandacht is besteed aan het bijbrengen van kennis over de Omgevingswet zelf. De Omgevingswet bleek een erg lastig onderwerp te zijn, wat moeilijk te doorgronden is in de beperkte hoeveelheid tijd die een Statenlid heeft voor het uitoefenen van zijn/haar taken. Hier is bijvoorbeeld invulling aan gegeven in presentaties, stukken en het uitnodigen van pioniers tijdens bijeenkomsten van de werkgroep. Daarnaast heeft de Statenwerkgroep ook het 'anders werken' geïmplementeerd, door deel te nemen aan bijeenkomsten. Inbreng van de Staten werd op deze manier direct getoetst.

De Statenwerkgroep Omgevingsvisie is volgens de betrokkenen goed bevallen. Een Statenlid waarmee in het verkennend onderzoek is gesproken gaf aan dat binnen PS het gevoel heerste dat PS op deze manier écht invloed hadden op het proces Omgevingsvisie. Ook de samenwerking met de ambtelijke organisatie en GS wordt aldus dit Statenlid positief gewaardeerd. De keuze voor een informele werkwijze, waarbij niet alle communicatie via de verantwoordelijke gedeputeerde hoeft te lopen, heeft hier ook aan bijgedragen. Al met al heeft de werkwijze met een Statenwerkgroep veel vertrouwen binnen de provincie gecreëerd als het gaat om het proces, zo gaf het Statenlid aan. Ook vanuit andere provincies was er aandacht voor deze opzet, waarna in een aantal provincies een

soortgelijke werkwijze is aangenomen.

6.2 Rolinvulling Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten

Zoals genoemd zijn PS afgelopen periode regelmatig geïnformeerd over de verhoudingen tussen PS en GS waar het gaat om verantwoordelijkheden en bevoegdheden in het kader van de Omgevingswet.

Bij de overgang van de droomfase naar de denkfase hebben GS het Verkenningdocument vastgesteld (d.d. 28-06-2016). In dit Verkenningdocument stond een aantal keuzemogelijkheden voor de Startnotitie (vastgesteld door PS d.d. 16-12-2016). De keuzes hadden betrekking op de soort visie en de verdere uitwerking van het proces. Hierbij werd aan PS gevraagd om te beslissen over de procedure die tot een door PS gedragen besluit zou leiden, om de koers te bepalen voor de vervolgfase. In de derde en vierde fase (Durven respectievelijk Doen) is eerst de ontwerp-Omgevingsvisie vastgesteld, en vervolgens de definitieve Omgevingsvisie. Dit is een kaderstellend document, opgesteld door GS en vastgesteld door PS.

PS hebben dus tijdens de denkfase (vaststellen Startnotitie), de durffase (vaststellen ontwerp-Omgevingsvisie) en de doenfase (vaststellen Omgevingsvisie) vooral hun kaderstellende rol kunnen uitoefenen. Vaststelling van de programma's is een verantwoordelijkheid van GS, waarbij PS kaders kunnen stellen via de begroting (budgetrecht). Er worden ook voorstellen uitgewerkt om de nieuwe manier van werken in te bedden in de begrotingscyclus, zodat de programma's binnen heldere, door PS geformuleerde, kaders kunnen worden opgesteld. Hierbij wil de provincie de vrijheid behouden de programma's met partners buiten de provincie in te richten.

Eén van de verbeterdoelen binnen de Omgevingswet is het creëren/vergroten van bestuurlijke afwegingsruimte. In een gesprek met een betrokken Statenlid kwam naar voren dat het voor PS noodzakelijk is vertrouwen te hebben in GS om die bestuurlijke afwegingsruimte te realiseren. Het wordt voor GS steeds belangrijker om de terugkoppeling (verantwoording en de daaraan ten grondslag liggende informatievoorziening) naar PS op orde te hebben. "Het vertrouwen dat je [red. als GS] krijgt, zal je terug moeten geven in de communicatie richting de Staten," aldus het betrokken Statenlid.

Het betrokken Statenlid noemt uitreiking van de Brabantse Stijlprijs als voorbeeld van een belangrijk leermoment voor PS waar het gaat om vertrouwen in GS (in tegenstelling tot het stellen van strenge kaders). Hierbij bleek dat het grootste deel van de projecten verschillende componenten hadden; natuur, cultuur en historie. Het merendeel van de projecten was dus integraal vormgegeven. "We denken als PS vaak 'als we loslaten loopt het allemaal uit de hand', terwijl je op zo'n moment zag 'nee, als je het loslaat komen er misschien hele mooie initiatieven uit,'" geeft het Statenlid aan.

7. Rolinvulling PS in de nieuwe bestuursperiode

PS van Noord-Brabant hebben op 14 december 2018 de Omgevingsvisie vastgesteld, waarmee de kaderstellende rol voor een belangrijk deel is ingevuld. Zoals beschreven in voorgaande hoofdstukken, zijn PS uitgebreid betrokken geweest in het proces van totstandkoming van de Brabantse Omgevingsvisie. In dit slothoofdstuk gaan we in op enkele belangrijke momenten voor de kaderstellende en controlerende rol van PS aangaande de nieuwe Omgevingswet in de nieuwe bestuursperiode 2019-2023.

7.1 Vaststelling van de Omgevingsverordening

Het eerstvolgende belangrijke kaderstellende moment voor PS is de vaststelling van de Omgevingsverordening. Deze verordening bevat alle provinciale regels voor de leefomgeving en vormt daarmee het nieuwe kader voor toezicht en handhaving door de provincie. Dit kader is niet alleen bindend voor de provincie (zoals de Omgevingsvisie), maar ook voor gemeenten, waterschappen, burgers en bedrijven. In de Omgevingsverordening (zie paragraaf 3.5) worden belangrijke keuzes gemaakt ten aanzien van:

- Direct werkende algemene regels voor burgers en bedrijven, zoals het vaststellen van de vergunningplicht;
- Omgevingswaarden, die meetbare of berekenbare normen omvatten op alle relevante gebieden van de Omgevingswet;
- Instructieregels voor medeoverheden over de uitoefening van hun taak of bevoegdheid;
- Beoordelingsregels voor de omgevingsvergunningen;
- Wel of geen programmatische aanpak.

De invloed van bovenstaande keuzes is verstrekkend, waarbij deels eigen keuzes kunnen worden gemaakt en deels rekening moet worden gehouden met wettelijke verplichtingen. Het is dus belangrijk dat PS goed betrokken zijn bij het opstellen van de Omgevingsverordening en voorbereiden van de besluitvorming daarover. Volgens de planning zullen GS al in 2019 een (interim-) Omgevingsverordening opstellen en voorleggen aan PS. Uiteindelijk moet de definitieve Omgevingsverordening ter besluitvorming aan PS worden voorgelegd in 2020.

De wijze waarop PS procesmatig betrokken zijn geweest in de afgelopen bestuursperiode(n) (zie hoofdstuk 6) kan aanknopingspunten bieden voor de invulling van de procesmatige betrokkenheid bij de Omgevingsverordening. Het is van belang dat PS daar op korte termijn keuzes in maken, gelet op het tempo waarin de eerste stukken rond de Omgevingsverordening door GS zullen worden voorgelegd.

7.2 Vaststelling van de programma's

Een belangrijk ander moment aan het begin van de nieuwe bestuursperiode betreft het vaststellen van de programma's. De programma's vormen een uitwerking en concretisering van doelen van de Omgevingsvisie. GS stellen de programma's vast, met als belangrijkste keuzes het opstellen van sectorale en/of gebiedsgerichte programma's en het wel of niet toepassen van een 'programmatische aanpak' (zie paragraaf 3.4). Voor enkele beleidsvelden geldt dat op grond van Europese en nationale

richtlijnen verplicht programma's worden opgesteld, zoals voor geluid, water en natuurbeheer. Voorstellen voor programma's zullen in Noord-Brabant in 2019 worden uitgewerkt, besluitvorming door GS is voorzien voor eind 2020.

GS stellen de programma's vast, PS vervullen een controlerende rol. De Brabantse Omgevingsvisie vormt daarvoor het inhoudelijk kader. PS kunnen zelf keuzes maken hoe de controlerende rol in te vullen en aangeven welke afspraken PS met GS willen maken over de vormgeving van informatievoorziening en verantwoording¹⁹. Dit kan bijvoorbeeld via de standaarddocumenten van de P&C-cyclus en/of via specifieke informatie op maat in aanvullende rapportages of (thema-) bijeenkomsten.

Bij programma's met een programmatische aanpak geldt dat GS een monitoringsplicht hebben, dat wil zeggen dat informatie over de voortgang ook zonder vraag van PS moet worden aangeboden.

Net als de Omgevingsvisie, hebben de programma's alleen bindende werking voor de provincie zelf. Alleen wanneer een programma met medeoverheden (gemeenten/waterschappen) gezamenlijk is opgesteld, zijn zij gehouden aan deze programma's.

7.3 Overige onderwerpen voor controle door PS

De invoering van de Omgevingswet is zoals eerder gezegd niet alleen een juridische operatie, maar beoogt ook ruimte te bieden aan en stimuleren tot andere werkwijzen (zie hoofdstuk 4). Dit zowel binnen de provincie zelf als in contact met de medeoverheden, burgers en bedrijven. In de totstandkoming van de Brabantse Omgevingsvisie is daar al invulling aan gegeven en mee geëxperimenteerd (zie paragraaf 4.2). Bij de invulling van de kaderstellende en controlerende rol in de komende periode kunnen PS daar opnieuw keuzes in maken, rekening houdend met de overkoepelende verbeterdoelen van de Omgevingswet.

Naast "anders werken" is een belangrijk aandachtspunt voor de controlerende rol van PS het digitaliseringstraject dat hoort bij de Omgevingswet (zie hoofdstuk 5). Dit gaat gepaard met enkele verplichtingen, zoals de aansluiting op het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO). In 2021 moeten een aantal gegevens (zie paragraaf 5.1) van de provincie beschikbaar zijn binnen het DSO. In 2024 moeten vervolgens alle beoogde functies volledig beschikbaar zijn.

In Noord-Brabant is in het najaar van 2019 een tussentijdse oplevering gepland, zodat lokale overheden zich goed kunnen voorbereiden op het aansluiten op en werken met het DSO. In het laatste kwartaal 2019 moet een schematisch overzicht inclusief het beoogde budget beschikbaar zijn, waarin de noodzakelijke aanpassingen aan het interne stelsel en de architectuur daarvan inzichtelijk worden gemaakt. In de begroting 2019 is aangegeven dat de provincie beoogt om al in 2020 aangesloten te zijn op het landelijk DSO (onder andere toegang tot het nieuwe Omgevingsloket, de samenwerkingsruimte en de informatiehuizen) en uitvoering te kunnen geven aan het bronhouderschap van relevante dataverzamelingen. Deze voornemens vormen een logisch aanknopingspunt voor PS om de controlerende rol ten aanzien van het digitaliseringstraject te vervullen.

¹⁹ Zie ook de publicatie 'Aandachtspunten Beleidsvoorbereiding' van de Zuidelijke Rekenkamer uit 2011.

Bijlage 1 Geraadpleegde documenten en websites

- Provincie Noord-Brabant (december 2013), Statenmededeling Start proces herziening Provinciaal Waterplan (PWP)
- Provincie Noord-Brabant (februari 2015), Statenvoorstel 8/15 A Initiatiefvoorstel van de Statenfractie van het CDA inzake Pilot procedureversneller
- Provincie Noord-Brabant (juni 2014), Statenmededeling Integratie van de herziening van het Provinciaal Milieuplan en het Provinciaal Waterplan
- Provincie Noord-Brabant (september 2014), Startnotitie Sturen met Kaders (aan commissie voor Ecologie en Ruimte)
- Provincie Noord-Brabant (mei 2015), Bestuursakkoord 2015-2019 Beweging in Brabant
- Provincie Noord-Brabant (oktober 2015), Statenmededeling Omgevingsvisie (bijlage 1: Fasering Omgevingsvisie)
- Provincie Noord-Brabant (januari 2016), Behandeladvies Procedurevergadering 11 januari 2016 inzake Statenwerkgroep Omgevingsvisie
- Provincie Noord-Brabant (juni 2016), Statenmededeling Visie en hoofdlijnen Informatiebeleid
- Provincie Noord-Brabant (juni 2016), Statenmededeling Verkenningdocument Brabantse Omgevingsvisie
- Provincie Noord-Brabant (juni 2016), Op weg naar de Brabantse Omgevingsvisie – Verkenning
- Ministerie van Infrastructuur en Milieu (oktober 2016), Toelichting financiële afspraken stelselherziening omgevingsrecht
- Provincie Noord-Brabant (november 2016), Memo aan Provinciale Staten: Toelichting verbanden Omgevingsvisie en instrumenten Omgevingswet
- Provincie Noord-Brabant (november 2016), Persbericht Keuzes maken voor Brabantse Omgevingsvisie
- Provincie Noord-Brabant (november 2016), Startdocument Op weg naar de Brabantse Omgevingsvisie
- Provincie Noord-Brabant (december 2016), Besluit 97/16 Brabantse Omgevingsvisie, Startdocument
- Provincie Noord-Brabant (januari 2017), Invloed van de Brabantse Omgevingsvisie op de leefomgeving – Notitie reikwijdte en detailniveau
- Provincie Noord-Brabant (augustus 2017), Memo aan Provinciale Staten: Afwikkeling motie 44, Duidelijkheid voor Ondernemers
- Provincie Noord-Brabant (september 2017), Memo aan Provinciale Staten: Tussenstand Brabantse Omgevingsvisie
- Provincie Noord-Brabant (september 2017), Statenmededeling Evaluatie-onderzoek 'Toegepaste rollen en instrumenten' – Leerervaringen voor de Brabantse Omgevingsvisie
- Lysias Advies (september 2017), Toegepaste rollen en instrumenten – Leerervaringen voor de Brabantse Omgevingsvisie
- Provincie Noord-Brabant (november 2017), Statenmededeling Op weg naar het voorontwerp Omgevingsvisie
- Provincie Noord-Brabant (november 2017), De kwaliteit van Brabant – Visie op de Brabantse leefomgeving (Proeve van voorontwerp)

BrabantAdvies (november 2017), Bouwstenen voor Omgevingsvisie – Volop kansen voor toekomstbestendig Brabant

Provincie Noord-Brabant (januari 2018), Statenmededeling Vrijgave voorontwerp Omgevingsvisie “De kwaliteit van Brabant, visie op de Brabantse leefomgeving”

Provincie Noord-Brabant (januari 2018), De kwaliteit van Brabant – Visie op de Brabantse leefomgeving (voorontwerp)

Provincie Noord-Brabant (januari 2018), Persbericht Tour door Brabant met voorontwerp Omgevingsvisie

Provincie Noord-Brabant (maart 2018), Memo aan Provinciale Staten: concept plan-MER Omgevingsvisie

Rekenkamer(commissie)s van Eindhoven, Tilburg, Breda, 's-Hertogenbosch, Oss (maart 2018), Goede raad voor de Omgevingswet

Provincie Noord-Brabant (april 2018), Brabant digitaliseert – Digitalisering in Brabant en de rol van de provincie

Provincie Noord-Brabant (april 2018), Statenmededeling Vrijgave ontwerp-Omgevingsvisie en bijbehorend planMER voor inspraak

Provincie Noord-Brabant (april 2018), Plan van Aanpak Implementatie Omgevingswet

Provincie Noord-Brabant (april 2018), De kwaliteit van Brabant – Visie op de Brabantse leefomgeving (ontwerp)

Rotmans, J. (mei 2018), De Omgevingswet als transitieopgave

Provincie Noord-Brabant (juni 2018), Agenda Procedurevergadering Provinciale Staten 4 juni 2018

Het PON, BrabantAdvies, Telos (juni 2018), Expeditiegids Brabant – Opgaven, perspectieven en cijfers voor de Provinciale Statenverkiezingen 2019

Nederlandse Vereniging van Rekenkamers & Rekenkamercommissies (juli 2018), Handreiking De Omgevingswet voor Rekenkamer(commissie)s

BrabantAdvies (juli 2018), Advies Ontwerp Omgevingsvisie – De kwaliteit van Brabant

Provincie Noord-Brabant (november 2018), Persbericht Brabantse Omgevingsvisie voor besluitvorming naar Staten

Commissie voor de milieueffectrapportage (juli 2018), Omgevingsvisie provincie Noord-Brabant – Toetsingsadvies over het milieueffectrapport

Commissie voor de milieueffectrapportage (oktober 2018), Omgevingsvisie provincie Noord-Brabant – Toetsingsadvies over het milieueffectrapport en de aanvulling daarop

Provincie Noord-Brabant (oktober 2018), Statenvoorstel 80/18 A Brabantse Omgevingsvisie

Provincie Noord-Brabant (oktober 2018), De kwaliteit van Brabant – Visie op de Brabantse leefomgeving

Provincie Noord-Brabant (oktober 2018), Plan MER – Brabantse omgevingsvisie

Provincie Noord-Brabant (oktober 2019), Nota van Inspraak en Wijzigingen – Brabantse omgevingsvisie

Provincie Noord-Brabant (december 2018), Openbare besluiten en activiteiten van Gedeputeerde Staten 4 december 2018

Provincie Noord-Brabant (december 2018), Besluit 80/18 Brabantse Omgevingsvisie

Provincie Noord-Brabant (december 2018), Omgevingswet in Brabant – Plan van Aanpak

Provincie Noord-Brabant, Begrotingen 2015, 2016, 2017, 2018, 2019; Jaarstukken 2015, 2016, 2017;
Voorjaarsnota's 2012, 2013; Perspectiefnota's 2016, 2017, 2018 en Onderzoeks- en
adviesagenda 2015

Provincie Noord-Brabant (2012-2018), Vastgestelde notulen en/of audioverslagen bijeenkomsten PS,
schriftelijke vragen

Relevante documenten en/of teksten via websites www.brabant.nl, www.omgevingswetinbrabant.nl,
aandeslagmetdeomgevingswet.nl, www.rijksoverheid.nl en ipo.nl (geraadpleegd december 2018
– februari 2019)